O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2005-yil, 1-iyul • № 27 (3804)

ҲАМКОРЛИК ЯНАДА МУСТАҲКАМЛАНАДИ

Президент Ислом Каримов 28-29 июн кунлари Россия Федерацияси Президенти Владимир Путиннинг таклифига биноан амалий ташриф билан Москва шаҳрида бўлди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизнинг ташқи сиёсатида Россия Федерацияси билан муносабатларга алоҳида эътибор берилаётгани кўпчиликка яхши маълум. Россия ва Тошкентнинг дунёда кечаётган муҳим жараёнларга муносабатларида, икки томонлама манфаатли ҳамкорлик алоқаларини кучайтириш истагида ўзаро муштараклик мавжуд. Зеро, бугун инсоният олдида турган энг муҳим, глобал муаммоларни фақатгина биргалашиб, бамаслаҳат ҳал этиш мумкин. Бир йил аввал Тошкентда имзоланган Ўзбекистон билан Россия ўртасида Стратегик шериклик тўғрисидаги Шартнома эса ўзаро ҳамкорлик уфқларини янада кенгайтиришга замин бўлиб хизмат қилмоқда.

Президентимизнинг Москвага бу галги ташрифи чоғида ҳар икки мамлакат раҳбарлари савдо-иқтисодий, сиёсий, ижтимоий-маданий, ҳарбий ва ҳарбий-техникавий алоқаларни атрофлича муҳокама этдилар. Томонлар ўзаро ҳамкорлик кўлами муттасил кенгайиб бораётганлигини, айни чоғда бу алоқаларни янги сифат босқичига кўтариш, ҳар икки томонда ҳам мавжуд имкониятлардан янада унумли фойдаланиш зарурлигини таъкидладилар.

Ўзбекистон ва Россия раҳбарлари бугунги мураккаб вазиятда хавфсизлик ва барқарорликни мустаҳкамлашга, ҳарбий ва ҳарбий-техникавий ҳамкорлик масалаларига алоҳида тўхталиб ўтдилар. Мамлакатимиз раҳбари шу йилнинг 13 майида Андижон шаҳрида содир этилган фожиали воқеалар хориждаги экстремистик марказлар томонидан тайёрланган операция эканлигини, унга МДҲ, шу жумладан, Марказий Осиё мамлакатларида содир бўлаётган жараёнлардан айри ҳодиса сифатида қараш мумкин эмаслигини таъкидлади. — Андижон воқеалари, МДҲ мамлакатларида уюштирилаётган турли «рангли инқилоб»лардан фарқли ўлароқ, мутлақо янги шакл ва қиёфада амалга оширилган мудҳиш фитнадир. Бу гал «сценарий муаллифлари» ва «режиссёрлар» «демократияпараст оломон»ни намойишга олиб чиқмади. Ўзбекистоннинг мустақил сиёсатини кўра олмайдиган, Марказий Осиёда вазиятни издан чиқариш ниятида бўлган бу «раҳнамолар» оломон ўрнига қўпорувчилик бўйича яхши тайёргарлик кўрган террорчи ва экстремистларни ишга солди, — деди Ислом Каримов.

Россия раҳбари Владимир Путин мамлакатимиз Президентининг Андижон воқеалари хорижда аввалдан пухта тайёрланганлиги тўғрисидаги фикрларини тасдиқлаб, ўша кунлари Афғонистонда жангариларнинг ҳаракатга тушиб қолгани ва айрим мамлакатлар чегаралари яқинида қўпорувчилар гуруҳлари кузатилганини, Россия махсус хизматлари бу ҳақда тегишли маълумотларга эга эканлигини таъкидлади.

Ново-Огарево учрашувида томонларни қизиқтирган халқаро ва минтақавий муаммолар юзасидан ҳам фикр алмашилди. Президент Путин Ўзбекистонда бир неча қўшма лойиҳаларни амалга оширишдан Россия манфаатдор эканлигини таъкидлади. Чунки бу мамлакатнинг инвестиция маблағлари Ўзбекистон иқтисодиётига, жумладан, энергетика ва енгил саноат соҳаларига актив жалб этилмоқда.

Президентимизнинг Россия Федерациясига бу ташрифи мамлакатларимиз ва халқларимиз ўртасидаги манфаатли алоқаларни янада кучайтириш имкониятларини очиб бериши шубҳасиздир.

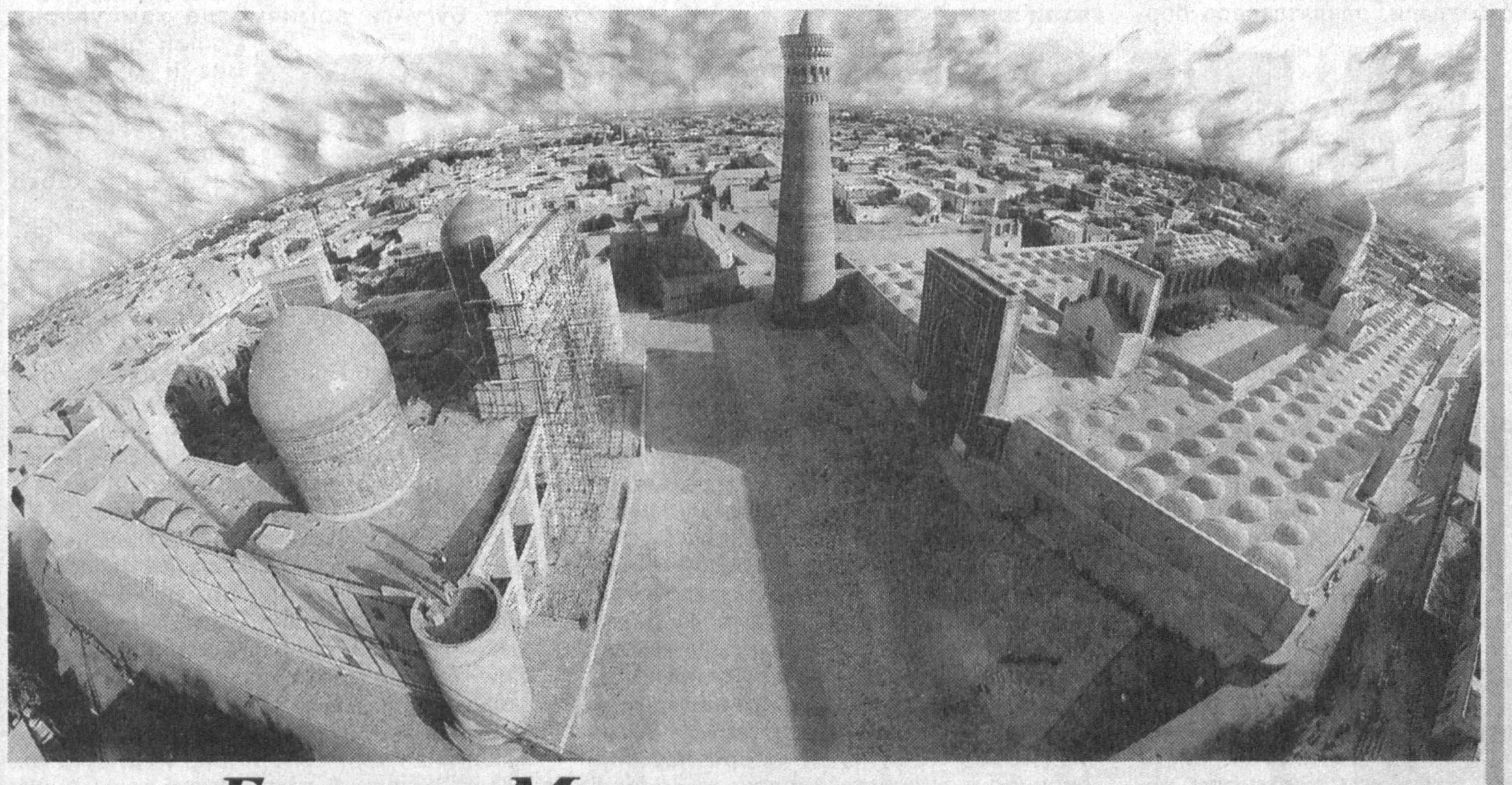

Бухоро, Минораи калон... Р.ШАГАЕВ олган сурат.

УМИД - ЁШЛАРДАН...

Муносабат

Яқинда Ўзбекистон ёшларининг спорт байрамини томоша қилиб ўтириб, кўзларим ёшланди. Бундан олтмиш йиллар муқаддам мен ҳам ана шу набира фарзандларим ёшида эдим. Спорт билан шуғулланиш қайда дейсиз, мактабда тўлиқ ўқиб келолсак — бу биз учун улкан байрам саналарди. Бизлар мана шундай кунларга зор эдик, ўқисак, илм ўргансак дердик. Лекин, шароит қани — улкан мамлакат урушдан эндигина чиққан, ҳали ўқиш тугул, қорин тўйғизишу тирик қолишнинг ўзи бир муаммо бўлиб турган давр эди... Ҳа, ўша йилларда қорни нонга тўймай, уруш учун, ғалаба учун ишлаб, жони савил кетган қорақалпоқ ёшлари оз эмасди. Мен ўзим ҳам юқори синфда ўқирдим, ҳам кичик синфларга адабиёт, тил, тарих, географиядан сабоқ берардим. Шунинг орасида уй ишлари, овулдаги, даладаги ишлар...

Бугун муҳташам ўйингоҳларимиз мустақил Ўзбекистон болаларининг шодон қийқириғига, дўстлик, озодлик, мустақиллик ҳақидаги қўйларига тўлиб-тошиб бораётир. Спорт байрамларида барча вилоятлар, туманлар, шаҳарларнинг касб-ҳунар коллежи ўқувчилари ўзаро куч синашаётир, бир-бирлари билан дўстлашаётир, шодумон ёшлик, беғубор болалик нашидаси ила яшнаб-яйраб, Ватанга керакли фарзанд бўлишга аҳд қилишаётир...

Давоми иккинчи бетда.

ТЎРТИНЧИ БЎЛИШ ОСОНМАС

Мамлакатимизда Матбуот ва оммавий ахборот воситалари куни кенг нишонланди. Байрам муносабати билан Президентимиз йўллаган табрик, ҳар галгидек, барча касбдошларимизни, устоз журналистларни ҳам бениҳоя руҳлантириб юборди. Чунки унда журналистика дунёдаги энг машаққатли, масъулиятли касблардан бири сифатида эътироф этилади, унинг асосий ўлчов ва мезонлари ифодаси билан бирга бугунги мураккаб дунёнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда оммавий ахборот воситаларининг ўрни ва нуфузига алоҳида эътибор берилади.

Шиддатли суръатлар билан ўзгариб бораётган бугунги глобаллашув замонида ҳаётимиз тараққиётига — бу ишлаб чиқариш ёки ижтимоий соҳалар бўладими, одамларимизнинг давлатга, жамиятга ва ўзаро муносабатлари бўладими, янгилик ва ўзгаришлардан ўз вақтида хабардор бўлиш, қолаверса, жамоатчилик фикрини шакллантириш бўладими — буларнинг барчасини оммавий ахборот воситалари фаолиятисиз тасаввур қилиб бўлмайди, — дейилади табрикда.

Бугун мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари фаолиятини эркинлаштириш, матбуотнинг чин маънода эркин ва ҳур фикр минбари бўлишига эришиш борасида кўп ишлар қилинмоқда. Ўзбекистон Миллий университети қошида икки йиллик Олий журналистика курсининг ташкил этилиши, матбуот ходимлари фаолиятини ҳар жиҳатдан рағбатлантириш, уларнинг Ватан равнақи, миллат саодати йўлидаги машаққатли меҳнатларини янада муносиб қадрлаш борасида амалий чора-тадбирлар белгиланаётгани фикримизга далил бўла олади.

Журналистика ҳозирги шароитда ҳар қачонгидан ҳам фаол бўлиши керак. Матбуот воқеа-ҳодисалар ривожини аввалдан кўра билиши, жамиятни яқинлашиб келаётган хавф-хатардан вақтида огоҳ этиши зарур. Бусиз у «тўртинчи ҳокимият» деб аталмиш юксак мақомга муносиб бўла олмайди.

Лекин матбуотнинг ҳаётий муаммоларга фаол аралашуви таассуфки, ҳаммага ҳам ёқавермайди. Яқинда бир ёш раҳбар «Адабиёт газетаси табиатни, атроф-муҳитни асраб-авайлаш муаммоларини ўрганишдан кўра адабий-бадиий муаммолар талқини билан чегараланса яхши эмасми», дегандай мулоҳаза билдирди. Бундай асоссиз, чекланган нуқтаи назар аҳён-аҳёнда бўлса-да, юзага қалқиб туришини инобатга олсак, Президентимиз табригида келтирилган ушбу сўзларнинг аҳамияти янада ортади: «Журналист барча касб ва ҳунарларнинг ўзига хос хусусиятларидан, ташқи ва ички сиёсат, иқтисодиёт ёки суд-ҳуқуқ соҳаси, маданият ёки тиббиёт оламида рўй бераётган, бир сўз билан айтганда, ҳаётда кечаётган кўп қиррали ижтимоий жараёнлардан ҳар томонлама хабардор бўлиши, ўқувчилар ва кенг жамоатчиликни қизиқтирадиган долзарб ва устивор масалаларнинг негизига етиб боришга қодир бўлиши лозим».

Матбуот олдига бундай катта талабнинг қўйилишини бугунги мураккаб дунёнинг ўзи тақозо этмоқда. Ҳар бир соҳанинг ўзига яраша ютуқ ва камчиликлари, муаммолари бор. Улар тўғрисида мушоҳада юритиш учун журналист ўзи танлаган, ўрганаётган ва қаламга олаётган мавзуни чуқур ўрганиши, кўпдан-кўп рақамлар, кўрсаткичлар, жадваллар ичига яширинган реал ҳолатни аниқлай олиши ва, баҳо беришга келганда, холис ва адолатли бўлиши лозим. Чунки, журналистни, у орқали жамоатчиликни чалғитишга, камчиликларни яшириб, оддий кундалик юмушларни, ўтказилган ҳар бир тадбирни, қабул қилинган ҳар бир қарорни улкан ютуқ сифатида олдингизга тўкиб ташлайдиган, танқид шабадаси бироз эсгудек бўлса ҳаловатини йўқотиб, жазавага тушадиган, иложи бўлса, мухбир билан «келишишга» ҳаракат қиладиган, гапга кўнмай қайсарлик қилса, орқасидан миш-миш тарқатадиганлар ҳам йўқ эмас. Журналист ҳаловатини бузиб, оромидан кечиб, кўзининг нурини тўкиб, яхши ишлар янада кўпайсин, ҳаётимиз фаровон бўлсин, нуқсонлар камайсин, дея бонг ураётгани билан уларнинг иши йўқ. Шу маънода Президентимизнинг мана бу фикрлари айниқса муҳимдир: «Албатта, ҳар қандай журналист шу касбни танлар экан, ўз фаолияти давомида учрайдиган турли қийинчилик ва синовларни тасаввур қилиши, уларни енгиб ўтишга тайёр бўлиши керак. Ўткир қалами, ҳаққоний сўзи билан матбуот соҳасига кўп хизматлари сингган оқсоқол журналистларимиз ҳаёти мисолида уларнинг ўз бурчини адо этишда баъзан қандай тўсиқларга, танқид ва тазйиқларга дуч келгани, адолат ҳимояси учун гоҳида ҳаловатдан воз кечиб, ҳатто тақдири хавф остида қолганини ҳам яхши биламиз. Кимгадир ёқадими-йўқми, лекин бу — ҳаётнинг аччиқ бир ҳақиқати».

Бугунги дунёни бемалол манфаатлар майдони деб ҳам аташ мумкин. Чунки ҳар бир давлат дунёнинг ҳар чорраҳасидан ўз манфаатини ахтаради ва кўп ҳолларда турли минтақаларда ана шу турфа хил манфаатлар ўзаро тўқнашиб қолади. Бундай пайтда энг синалган усул, яъни матбуотдан, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишга ҳаракат қиладилар. Жамоатчилик эътиборини матбуот сўзи орқали ўз фойдаларига оғдиришга уринадилар. Баъзи ҳолларда бунга эришадилар ҳам. Бундай пайтда матбуот ўз йўлидан чалғиб кетиб, табрикда айтилганидек, турли сиёсий кучларнинг ғаразли мақсадларига хизмат қилувчи мафкуравий таъсир қуролига айланиб қолиши ҳам мумкин.

Биз бундай хуружларни яқинда Андижон шаҳрида содир этилган террорчилик ҳаракатлари атрофида баъзи хорижий оммавий ахборот воситалари томонидан кўтарилган сохта шов-шувлар, бўҳтон ва уйдирмалар мисолида ўз бошимиздан кечирдик, — дейди Президент Ислом Каримов. — Шу ўринда яна бир бор айтиш керакки, аниқ бир марказ тарафидан ташкил этилган ва бошқарилган бу каби ахборот таҳдидлари мамлакатимизга четдан туриб таъсир ва тазйиқ кўрсатишга, бизни ўз танлаган йўлимиздан қайтаришга уринишдан бошқа нарса эмас.

Матбуот сўзининг холис ва адолатли бўлишига эришиш, ҳар қандай вазиятда ҳам танлаган касбимизга садоқатли бўлиб қолиш — бугунги куннинг энг муҳим талаби эканлигини Андижон воқеалари яна бир бор кўрсатди. Бу талабга қатъий риоя қилиш масъулияти ҳар биримизнинг зиммамиздадир.

100 000 СЎМ
3 → ЎЗИМИЗГА ҚОЛДИ, ҲОЗИРЧА...

САЁЗ ФИЛМЛАР БАҲОНАСИ...

Акс-садо

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг ўтган сонларидан бирида чоп этилган журналист Г.Умарованинг «Дидни бузишга ҳаққимиз борми?» сарлавҳали мақоласи мени ҳам кино санъати доирасида мушоҳада юритишга ундади.

Очиғи, илгари кино санъатида биз Ҳиндистон давлатига ҳайрат ва қизиқиш билан қараган бўлсак, ҳозир ўзимизда ҳам кино ишлаб чиқариш у қадар мушкул бўлмай қолди. Чунки ҳар ой киностудияларда янги филмларнинг қўйиб борилиши бугунги куннинг оддий ҳодисасидир. Албатта, сон жиҳатдан бундайин жадалликни ижобий ҳолга йўйса бўлади, бироқ сифат-чи?

Айни дамда кўплаб эътирозу танқидларга учраётган киноасарларнинг муаллифлари уларга жавобан «Биз ёшларбоп кинолар яратяпмиз» деган хулосани ўзларига дастак қилиб олганликларини кўриб, гоҳида ўйланиб қоласан. Хўш, улар чиндан ҳам ёшларнинг маънавий эҳтиёжини қондира оладиган филмлар яратишяптими? Келинг, шу ўринда айрим ёшларимизнинг сўзларига қулоқ тутайлик.

Малоҳат Саломова, талаба:

— Ҳозирги филмлардаги такрорийликни ёқтирмайман. Чунончи, яқинда томоша қилганим «Севинч» филми худди Корея сериалининг ўзбекча вариантига ўхшайди. Бундай тақлидчиликдан кўра, кино ижодкорлари ўзбекистонлик оддий талабалар ҳаётидаги қувонч-ташвишларни ёритишса, воқеалар реал акс эттирилган бўларди, назаримда.

Лазиз Нарзиев, талаба:

— Биласизми, мени бугун актёрлик бўлимини тамомлаб чиқаётган иқтидорли тенгдошларимизнинг эртага кино санъатида қандай ўрни бўлиши ўйлантиради. Чунки хонандаларимиз гўё ўзбек эстрадасида қойилмақом иш қилиб қўйгандек, ўзларини киного уриб ётишибди. Хайриятки, эстрада хонандалари ҳозирча театрларимизга кириб келишгани йўқ...

Зоҳиджон Холов, талаба:

— «Муҳаббат синовлари» филми кўпгина шов-шувларга сабаб бўлди. Шунинг учун филмни алоҳида эътибор билан томоша қилдим. Афсуски, таъбни хира қиладиган деталлари кўп экан. Кино бошланишида машҳур ўзбек актрисаси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Клара Жалилова кўринади ва кейин умуман қорасини кўрсатмайди?! Бу эпизодик рол бор-йўғи таксичи (Абдурайим Абдуваҳобов)нинг кундалик ишини кўрсатиш учун олинган кадр экан! Наҳотки! Бу эпизод дейишга ҳам арзимайдиган ролни бирор-бир ҳаваскор ўйнаса ҳам бўлади-ку! Бош қаҳрамонлар образлари эса аксарият кино санъати учун ҳали «ҳаваскор» даражасида бўлган одамларга берилган.

Самандар Ҳамроқулов қаҳрамонига образ характери нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак, унинг шу қадар «мажнунона» севиб қолиши мутлақо ишончсиз. Алломаларда шундай гап бор: «Инсоннинг ташқи кўринишини бутунлай ўзгартириш мумкин, бироқ унинг характерини сира ўзгартириб бўлмайди». Қизларни ўйинчоқ қилиб, дуч келган «парирухсорга» «севги» изҳор этиб, учрашувга таклиф этиб юрадиган шоввознинг... бутунлай бошқа одамга айланиши учун ҳатто Қайсдан ўтказиб севиш ҳам камлик қилади. Одатда, ҳаётда кўп бора кузатганмиз, ҳар қандай қувноқ одамни биргина оғир мусибат букиб, бошқа инсонга айлантириб қўяди. Лекин йигит шунга яраша қийинчилик кўргани йўқ, яшаши ҳам ёмон эмас...

Университетда ташкилотчи бўлган йигитнинг беш-олти кишидан олинган бир неча минг сўмлар эвазига «Сетора» гуруҳини олиб келиши ҳам кулгили.

Бу мелодрамада ўзбек адабий тилига мутлақо риоя қилинмаган. Шаҳар болаларининг ўзаро сўзлашув услубидан тузилган саёз диалоглар кўнгилни айнитади. Пулни талабалар эмас, балки ўғрилик билан шуғулланувчи гуруҳлар «соққа» дейиши мумкин. «Тўчний»си нимаси... бу хил жаргон сўзларни кино давомида кўплаб эшитамиз. Она тилимизга катта эътибор қаратилаётган бир даврда миллионлаб одамлар томоша қиладиган филмда ажнабий тил сўзларини аралаштиришни қандай тушуниш керак?! Филмдаги бу каби чалакам-чатти сўзлашув услубидан ҳали оқ-қоранинг фарқига тўлиқ етиб улгурмаган ёшлар андоза олмайди деб ким кафолат бера олади?!

Ахир, филм экранга ўз-ўзидан чиқиб қолмагандир, бирор мутасадди ташкилот унинг намойиш этилишига рухсат берган-ку! Демак, асарда «нимадир бор», деганга ўхшаш эътироз бўлиши мумкин. Йўқ, бу эътироз шунчаки бир тасалли. Билингки, тасалли ўз-ўзини алдаш дегани. Ўша «мутасадди»лар ким ўзи? Шу ҳақда ўйлаб кўриш керак...

Кўриниб турибдики, ҳадеб ёшларни рўкач қилиб, саёз ва бўш асарларни ёшларбоп филмлар деб атайвериш ҳар доим ҳам ўзини оқламас экан. Бу билан биз қанча маблағ ва вақт эвазига асар яратганларнинг меҳнатларини ерга урмоқчи эмасмиз. Истагимиз, ўзбек филмлари аввало халқнинг маънавиятини юксалтиришга, ҳеч бўлмаганда, эстетик ҳордиқ чиқаришга хизмат қилсин.

Наргиза АСАТОВА тайёрлади

Гиёҳванд фақат ўз умрини эмас, балки, авлодлари ҳаётини ҳам хароб қилади. Бу иллат таъсирига тушиб қолганлар, энг аввало, шахс сифатида синади. Ҳаётга, ўз яқинларига бефарқ бўлиб қолади...

Анча вақт олдин, газетада «Ажал сиртмоғи ёхуд гиёҳвандлар фожиаси» («ЎзАС» 04.10.12.) деб номланган мақолани ўқиган эдим. Яқинда Бухоро вилоятлараро болалар уйида бўлганимда ёдимга ўша мақола тушди. Чунки бу ердаги тарбияланувчиларнинг аксарияти гиёҳвандларнинг зурриёдлари эди.

Уларга қараб эзилиб кетади киши. Бу норасидалар ота-оналари қилган гуноҳ мевалари бўлиб дунёга келган. Яъни ота-онанинг касофати зурриёдига урган. Улар ақли заиф, бир

Акс-садо

ҲАЛОКАТГА БОШЛОВЧИ ИЛЛАТ

кўзли, бир оёқли ёки бир қўли йўқлар...

... Гиёҳвандлик ҳамма нарсани, ҳаттоки келажакни ҳам барбод этувчи иллат. Унинг домига тушиб қолишдан худонинг ўзи асрасин. Гиёҳвандликка дучор бўлган одам жамият учун хавфли шахсга айланади. Уларнинг дастидан энг аввало ўз оиласи азият чекади.

Гиёҳванд моддалар фақат инсон соғлиғигагина эмас, балки унинг ирсиятига, ДНКсига ҳам таъсир қилади. Бу эса инсон зурриёдининг ҳар хил мутациялар билан, яъни ногирон бўлиб туғилишига олиб келади. Гиёҳванд нафақат ўз умрини, балки келажак авлодни ҳам заҳарлайди.

Гиёҳвандликка муккасидан кетган шахслардан келажакда нуқсонли болалар дунёга келади. Бунинг мисолини юқорида айтиб ўтдик.

Таъбир жоиз бўлса, гиёҳвандликка қарши кураш — миллат келажагини асрашдир. Болаларимизни ёшликдан гиёҳвандликка қарши кураш руҳида тарбиялашимиз лозим. Шунда биз нафақат келажак авлод, балки миллат ирсиятини бу офатдан асраган бўламиз.

Нигина ХЎЖАЕВА,
Саломатлик институти, Бухоро филиали оналик ва болалик бўлимининг мудираси

ЭЪЛОН!

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-ижодий маркази

Халқаро «Олтин мерос» хайрия жамғармаси, Ўзбекистон Оқсоқоллар кенгаши, «Маҳалла» хайрия жамғармаси ва Ўзбекистон Телерадиокомпаниясининг Мусиқа дирекцияси ҳамкорлигида

2005 йил 8-9 июл кунлари Тошкент шаҳрида

ЛАПАР ВА ЎЛАН ИЖРОЧИЛАРИНИНГ БИРИНЧИ РЕСПУБЛИКА КЎРИК-ФЕСТИВАЛИНИ ўтказади

Фестивал 8 июл куни соат 11 да Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқали театрида бошланади.

ФЕСТИВАЛ ҒОЛИБЛАРИНИНГ ЯКУНЛОВЧИ КОНЦЕРТИ ВА УЛАРНИ ТАҚДИРЛАШ 9 июл куни соат 17.00 да Ғафур Ғулом номидаги маданият ва истироҳат боғида бўлиб ўтади.

Фестивалга марҳамат, азиз санъат ихлосмандлари!

АҚЧАКЎЛ СОҲИЛИГА — ҚЎШИҚ ВА ШЕЪР БАЙРАМИГА МАРҲАБО!

Отажон Худойшукуров номидаги жамғарма Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 14 йиллиги олдидан 2005 йил 11-12 август кунлари Қорақалпоғистон Республикаси Бўстон шаҳрида Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, республика «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати билан ҳамкорликда ёш хонандаларнинг IV республика танлови ҳамда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмаси, «Халқ сўзи» — «Народное слово» газеталари билан биргаликда ёш шоирларнинг «Ақчакўл илҳомлари» III республика анжуманини ўтказади.

Тадбир доирасида ёш хонандаларга Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, профессор Отаназар Матёқубов, Ўзбекистон халқ артистлари Байрам Матчонов, Олмахон Ҳайитова, Ортиқ Отажонов, Бобомурод Ҳамдамов, Гулпаршин Сиримбетова, Мирзагул Сафоева, Ўзбекистон халқ ҳофизлари Маҳмуджон Тожибоев, Фарҳод Давлатов, таниқли хонандалар Раҳматжон Қурбонов, Озод Ибрагимов, Матназар Худойназаров ва бошқаларнинг, ёш ижодкорларга Ўзбекистон Қаҳрамонлари Абдулла Орипов, Ибройим Юсупов, таниқли шоирлар Жуманиёз Жабборов, Омон Матчон, Усмон Азим, Сирожиддин Саййид, Ошиқ Эркин, Гулистон Матёқубова, Матназар Абдулҳаким, Халилла Давлетназаров ва бошқаларнинг маҳорат ва тажриба сабоқлари бериши кўзда тутилмоқда.

Тадбирларда иштирок этишни хоҳловчилар тегишли ҳужжатларни 2005 йил 20 июлгача Элликқалъа тумани ҳокимлиги биносида жойлашган ташкилий қўмита (743004, Элликқалъа тумани, Бўстон шаҳри, Ш.Рашидов кўчаси, 1-уй, телефонлар: 585-28-28, 585-13-20, 585-15-12, 585-19-00) ёки Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг ахборот марказига (700129, Тошкент шаҳри Навоий кўчаси, 30-уй, телефон 144-31-90), Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмаларига топширишлари лозим.

ТАШКИЛИЙ ҚЎМИТА

Биз — кимимиз?

БОБУР ВА ШАРҚ ТАМАДДУНИ

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома» асарини мутолаа қилар эканмиз, у замонасининг юксак ижодкори, янгиликка интилувчи шахс сифатида қаерда бўлмасин бунёдкорлик билан шуғулланганига гувоҳ бўламиз. Айниқса, Афғонистон ва Ҳиндистонда амалга оширган ишларининг адоғи йўқ. Бобур бу ўлкаларнинг маданияти ривожига улкан ҳисса қўшган. Аввало, давлатчилик ва ижтимоий бошқарувни қарор топтиришга, ободончилик ишларини авж олдиришга, ҳарбий тузилманинг ислоҳ этиш, бу соҳага ҳам янгиликлар киритишга интилади. Ўзининг қисқа, 47 йиллик умри ҳисобсиз жангу жадалларда ўтган Бобур давр султони, шоҳ вазифасини адо этиб, яна биз авлодларга бебаҳо «Аруз рисоласи»дек илмий асар, шеърий девон, дин ақидаларига оид ганжиналар қолдирган.

Қаерда бўлмасин, у бирор-бир янгиликка қўл уришдан олдин бу иш жамият ва салтанат манфаатига қанчалик хизмат қилишини ҳар томонлама ўйлаб кўрган. Масалан, Ҳиндистонга дастлаб келган пайтида бир маъбудахонага кириб, бутларни синдириб боғ яратишга амр беради ва ҳаял ўтмай бу ҳаракати ерлик аҳоли норозилигига сабаб бўлишини тушуниб ишни тўхтатади. Фарзандларига мактуб ва васиятларида диний, ирқий, маънавий қадриятларга зид ҳаракатларни қилмаслик, диний бағрикенглик билан иш юргизиш зарурлигини алоҳида таъкидлайди.

Ҳиндистон об-ҳавосининг диққинафаслиги, тоза ичимлик сувининг танқислиги ва сурункали ёмғирлар Мовароуннаҳрнинг хуш ҳавосига ўрганган Бобур учун жуда оғир кечади. Агра шаҳрига яқин жойда шинам бир боғ яратишни мақсад этиб, у жуда кўп жойларни айланиб чиқади ва ботқоқликлар, ўнқир-чўнқир ерлардан ўзга жой тополмагач, ниҳоят Жуун деган манзилни танлайди: «Андоқ бесафо ва хароб ерлар эдиким, юз кароҳат ва нохушлуқ била андин убур эттук. Бу ернинг макруҳлиғи ила нохушлиғидин чорбоғ хаёли хотирдин чиқти. Мундин ўзга мундоқ ёвуқ ер Аградa чун йўқ эди, неча кундин сўнг зарур бўлуб, бу ерга — ўқ илик қўйулди».

Кўриниб турибдики, танланган бу жой иморат, иншоот қуриш учун унча мувофиқ бўлмаган. Шунга қарамасдан у жадаллик билан ишни бошлатади. Муҳим томони шундаки, Бобурнинг бу бунёдкорлиги Ҳиндистон учун мутлақо янгилик бўлиб, Мовароуннаҳр цивилизацияси, маданий қатламининг Ҳиндистонга кўчганидан далолат беради. У яратган иншоотлар муҳандислик фанининг барча талабларига жавоб берибгина қолмасдан, эстетик жиҳатдан ҳам, қурилишда ишлатилган материалларнинг мувофиқлиги ва пухталиги билан ҳам кишини ҳайратга солади. Энг муҳими, бу қурилишларнинг тарҳи, жойи, сатҳини унинг ўзи танлаган, лойиҳасини яратишга бош бўлган, қурилишни бошқарган, изчил назорат қилган: «Ул улуғ чоҳким, ҳаммом суви андиндур, бунёд бўлди. Яна бу парча еркім, анбалий дарахтлари ва мусамман ҳавз андадур, булардин сўнг улуғ ҳавз андадур, булардин сўнг улуғ ҳавз саҳне бўлди. Андин сўнг тош иморат олидаги ҳавз ва саҳне бўлди. Андин сўнг «Хилватхона» боғчаси ва уйлари бўлди. Андин сўнг ҳаммом бўлди. Мундоқ бесафо ва бесиёқ Ҳиндта тавр тарроҳлиқлар ва сиёқлиқ боғчалар пайдо бўлди».

Матндаги бир жиҳатга эътиборингизни қаратмоқчимиз: Бобур ўзи яратган иншоотларидан, Ҳиндистонга олиб кирган цивилизациясидан мамнун бўлмоқда, яратган ансамблнинг муҳандислик хусусияти, чиройи унинг ўзини ҳам мафтун этмоқда. Бу лаҳзалар Бобур умр дафтарининг энг лаззатли дамлари бўлса ажаб эмас.

«Бобурнома»даги кўплаб мисоллар цивилизацияга ўта мойил бунёдкор инсон — фақат шоҳ Бобурни эмас, том маънодаги муҳандис Бобурни, яратилаётган иншоотининг чинакам жонкуярини кўз олдимизда гавдалантиради. Қуйидаги парчадан яратувчилик ишидан мамнун, ҳар бир қўйилаётган ғишт, тошдан ҳаёт завқини туйган кишининг ҳолатини сезамиз: «Тонгласиға буюрулғон ерларни юруб сайр қилдим. Якпора тошда буюрулғон кайладор ҳавзнинг юзини бир мартаба тамом кўтармайдурлар эди, буюрулдиким, сангтарошлар кўпрак келиб, бир мартаба, ҳавзнинг тубини дуруструқ олсунларким, сув қуйиб, атрофини тарозу қилса бўлгай. Кеч намози дигар ҳавзнинг бир мартаба юзини тамом олдилар. Буюрдимким сув тўлдирдилар. Атрофини сув била тарозу қилиб, ҳамвор қилмоққа машғул бўлдилар. Бу навбат яна бир обхона буюрдимким, ерини якпора тошдин тарош қилғайлар, ичидаги кичик ҳавзни ҳам якпора тошдин қозғойлар».

Бобур Мовароуннаҳрда, Ҳиндистон ва Афғонистонда фақат қурилиш ва ободончилик билан шуғулланмаган, балки туб ислоҳот ишларини ҳам олиб борган.

XV — XVI асрда, ундан олдин ҳам савдо-сотиқ муносабатлари, давлатлараро борди-келдиларнинг хавфсизлигини таъминлаш энг катта муаммо, харажатталаб масала ҳисобланган. Карвон йўллари қулай юртнинг иқтисодий аҳволи яхши, халқининг тинчлиги барқарор бўлган. Айтиш жоизки, Амир Темур салтанатида бу мезон ўрнига қўйилган, бироқ Соҳибқирон вафотидан кейин унинг қаламравидан чет ерларда қароқчилик ҳоллари учраб турган. Ана шу масалани тубдан ислоҳ қилиш, тасарруфидаги ерларда осойишталикни сақлаш учун Бобур Кобул — Нингнаҳор йўлининг хавфсизлигини таъминлашни асосий вазифа деб билади. Кейинчалик бу ишни бутун Ҳиндистон ҳудудида ҳам жорий этади. «Бу орада маъмура йўқ эди», дейди Бобур. Демак, Кобул — Нингнаҳор йўлининг жўғрофий шароити қийинлиги бошбошдоқликка сабаб бўлган. Шу йўлнинг энг оғир қисмида тартиб ўрнатганини, осойишталикни қарор топтирганини инобатга олсак, Бобурнинг саъй-ҳаракатлари нечоғли улкан ижтимоий-сиёсий аҳамият касб этганини кўрамиз: «Кобулдин шарқ сари ўн уч йиғоч йўлдур. Нингнаҳор била Кобул ораси асру қаттиқ ёмон йўлдур. Уч-тўрт ерда кичикрак-кичикрак кўталлари, икки-уч ерда тангилари бор. Хириджи ва жамиъ қуттоут-тариқ афғонлардур. Бу йўлни урурлар эди. Бу орада маъмура йўқ эди. Қўриқсойнинг оёғи Қоратуни мен маъмура қилдурдим. Бу жиҳатдин ер эмин бўлди».

Афғонистоннинг Ғазниси мамлакатнинг йирик вилоятларидан бўлиб, унда тарихий обидалар, исломгача бўлган Будда маданий ёдгорликлари талайгина. Жумладан, султон Маҳмуд Ғазнавий мақбараси, ғазнавийлар саройи қолдиқлари ҳозиргача сақланган. Шу билан бирга, бу ерда Маҳмуд Ғазнавий фармони билан катта сув тўғони қурилган. Тўғон Чингизхон истилоси даврида бузиб ташланган. Заҳириддин Бобур Ғазнида бўлганида бу тўғоннинг ҳолатини кўриб, уни қайта қуришга амр беради: «Султон (Маҳмуд) замонида уч тўрт банд бор экандур, бир банд ушбу Ғазни суйида, Ғазнидин шимол сари уч ёғоч сув юққори Султон бир улуғ банде солибтур, бу банднинг баландлиғи қирқ-эллик қари бўлғай, узунлиги тахминан уч юз қари бўлғай, сувни анда захира қилиб, бақадри эҳтиёж экинга сув очарлар эркандур... Ҳиндустонни фатҳ қилғон йил бу бандни ясамоқ учун Хожа Калондин ярмоқ йиборилди. Тенгри иноятидин умид борким, бу банд ободон бўлгай».

Камина бир неча йил Афғонистонда, жумладан, Ғазнида ҳам бўлдим. У ердаги кишилар билан суҳбатларимизда ерли аҳоли Бобур даврида ана шу тўғонда жиддий таъмир ишлари олиб борилганини, шундан сўнг ўнлаб йиллар давомида қақраб ётган ерларга сув чиққанини гапириб бердилар. Ҳатто биз бориб кўрган банди Султоннинг қайси қисми ўша даврда Бобур амри билан таъмирланганини маҳаллий муҳандис бизга аниқ кўрсатди. Бу оддий халқнинг Бобурга эҳтироми рамзи эди.

Ҳиндистонни тасарруфига киритган Бобур, биринчи галда, бу юртнинг архитектурасига, обидалари, бутхона ва муқаддас биноларига эътиборини қаратади, уни Мовароуннаҳр ва Хуросон обидалари билан чоғиштиради, ижобий томонларини зикр этиш билан бирга уларга танқидий ёндошади. Хусусан, Гвалийардаги иморатлар билан қизиқиб, ичига кириб томоша қилади: «Ман Сингнинг ва Бикрамажитнинг иморатларини тамом юруб, сайр қилдим, ғариб иморатлардур. Агарчи бўлук-бўлук ва бесиёқдур, тамом санги тарошидадиндур. Агарчи ҳиндустоний такаллуфлар қилибтурлар, вале беҳавороқ ерлардур».

Бобурга Ҳинд архитектураси ҳамма вақт ҳам маъқул бўлмаган. Шу боис, у Ҳиндистонда ўз юрти Мовароуннаҳрни эслатиб турадиган кошоналарни яратишга киришади, уларни қуришга амр беради. Ушбу мисол фикримизга далилдир. Раҳимдод исмли шахс ҳинд элида қурган «кичикроқ толорғина» — кичик айвон ва боғча Бобурга ўзи туғилиб ўсган Мовароуннаҳрни эслатади. Зеро, бу иморат айнан Бикрамажитнинг бесўнақай иморатларининг ёнгинасида, гўё таққослаш учун бунёд этилгандек: «...Ушбу улуғ гумбазнинг устида Раҳимдод бир кичикрак толорғина қилибтур. Раҳимдод ушбу Бикрамажитнинг иморатларида ўлтурубтур. Бу иморатларни сайр қилиб, отланиб Раҳимдод солғон мадрасани кезиб, қўрғоннинг жанубий тарафида бир улуқ ҳавзнинг ёқасида Раҳимдод солғон боғчани тафарруж қилиб, кеч ўрду тушган чорбоққа келдук. Бу боғчада хейли гуллар тикибтур. Хушранг қизил канейр боғчада хейли бор. Бу ерларнинг канейри қип-қизил хушранг канейрлардур. Бир пора қизил канейрни Гвалейардин Агра боғларига келтуруб эктирдум».

Бобур Ҳиндистонни ўз тасарруфига киритгач, биринчи навбатда, Хуросон, Афғонистон ва Мовароуннаҳр билан алоқани тиклаш, маълумот ва хабарларни имкон қадар тезликда етказишни ўйлайди, алоқа хизматини йўлга қўйишга жазм этади. «Бобурнома»да ўқиймиз: «Ҳар тўққиз куруҳ манор қўпорғайларким, манорнинг баландлиғи ўн икки қари бўлғай. Устида бир чордара қўпорғайлар. Ҳар ўн секкиз куруҳда олти ём оти боғлағайлар. Ёмчи ва сайисға улуфа ва отларға алиқ таъйин бўлғай. Андоқ фармон бўлдиким, бу ём оти боғлатур ер агар бир холисаға ёвуқ бўлса, бу мазкур бўлғонларни андин саранжом қилсунлар, йўқ эрса, ҳар бекнинг парганасига воқиъ бўлса анинг уҳдасига қилсунлар. Ушбу кун Чақмоқ била Шоҳий Аградин чиқтилар. Бу куруҳларни мил била мувофиқ таъйин қилилди».

Юқоридаги парчадан Бобурнинг Шарқда мавжуд бўлмаган алоқа тизимини ишлаб чиққанини кўрамиз. Бунда ўша даврдаёқ алоқанинг барча жиҳатлари: маълум масофада қанча ва қайси сифатдаги отлар боғланиб, парваришланиши, уларнинг озуқаси, отбоқарлар, уларга сарфланадиган сарф-харажатлар миқдори назарда тутилган. Харажатлар Бобурнинг ҳукмронлиги остидаги ҳудудда бўлса ўша жойнинг беклари ҳисобидан, агар ўзга ҳудудда бўлса ҳақ тўлаш йўли билан амалга оширилишигача инобатга олинган.

Ўша даврда узоқ масофа асосан «куруҳ» ўлчови билан белгиланган. Бобур Ҳиндистондалиги боис «бу куруҳларни мил била мувофиқ таъйин қилилди», дейди. Шунинг ўзи ҳам маҳаллий шароитга мослашиш, у ерда қабул қилинган умумий ўлчовлардан фойдаланиш — зулм орқали ўз тартибини ўрнатмаслик сиёсатини олиб борган Бобурнинг олийҳимматлигидан далолат беради.

Бобур томонидан Ҳиндистонда масофани ўлчаш, хазина миқдорини белгилашда қулай, ўзига хос арифметик атама ва ҳисоблаш услуби янгилик сифатида киритилган, жанг тактикасига оид кўплаб атамалар жорий этилганки, буларнинг барчасини ўрганиш бугунги авлодларни қадим маънавиятимиз ютуқларидан хабардор этади, уларда юксак ифтихор ҳиссини уйғотади. Масалан, Бобур Афғонистонда ўз салтанатини барқарор этаркан, аскарларга амр ва фармонларни аниқ, мазмунли етиб бориши учун жуда кўп афғонча, арабча амр сўзларини туркчага ўзгартиради. Буни Бобурнинг ўзи катта бунёдкорлик деб билади. Бугунги армиямизда ҳам уларни қўллай бошлашимизни мустақиллик йилларидаги қадриятларимизга юксак эҳтиром сифатида қабул қилиш мумкин.

Заҳириддин Бобур Ҳиндистонда Мовароуннаҳрни эслатувчи ҳар қандай янгиликка астойдил қўл урган, уни амалга оширишга ҳаракат қилган. Бу ишларни унинг оддий ҳаваси, десак янглишамиз. Улар Ватанга бўлган юксак эҳтиромнинг, муҳими, келажакка умид билан қараб иш тутишнинг Бобур қалбида ҳамиша ғолиб бўлганини кўрсатади. Қуйидаги мисолга назар солайлик: у Мовароуннаҳрда ўсадиган, бироқ Ҳиндистонда бўлмаган дарахт, полиз ва боғдорчиликка оид набототни янгилик сифатида жорий этиб, хурсанд бўлганини ошкора баён этади, бу ютуқларни интилишларининг меваси деб билади: «Балхий полизкорни қовун эккали қўюлуб эди. Бир неча қовун сахлағон экандур, келтурди. Хейли яхшиғина қовунлар эди. Бир икки бута ток «Ҳашт беҳишт» боғида эктуруб эдим, анинг ҳам яхшиғина узумлари бўлуб эди. Шайх Гуран ҳам бир сабад узум йибориб эди, ёмон эмас эди. Ҳиндустонда қовун, узумнинг мунча бўлуридин филжумла хурсандлиғе бўлди».

Ҳумоюнга ёзган мактубида Бобурнинг нақадар бағрикенг бунёдкор шоҳлигига гувоҳ бўламиз. Ҳиндистонда туриб ёзган бу мактубида у ўзининг жуда кенг салтанатига бир хилда қараган: бунёдкорлик ишлари хоҳ Мовароуннаҳр, хоҳ Хуросон ва Афғонистон ёки Ҳиндистон ўлкасида бўлсин, уларнинг барчасига Бобур бир хилда қайғурган. Мактубни Бобур умрининг охирларида, сурункали бетоб пайтида ёзганини эсласак, шу ҳолатда ҳам унинг юрак дарди, салтанат шуҳрати ва ободончилик учун куйиб-ёнганини кўрамиз: «Корвонсаро ва ҳаммомларнинг мараммати, яна аркта Устод Ҳасан Али қилғон пишиқ хишт била нимкора иморатнинг итмоми, бу иморатни Устод Султон Муҳаммад била машварат қилиб, муносиб тарҳ била буюрулсун. Агар Устод Ҳасан Али тортқон буруңғи тарҳ бордур, худ ўшандоқ — ўқ тамом қилсун, йўқ эрса, иттифоқ била бир ширин тарҳлиқ иморат солсун. Андоқким, саҳни девонхона саҳни била баробар бўлғай. Яна Хурд Кобулнинг бандиким, тангининг Хурд Кобул сари чиқарида Бутҳоқ суйиға боғлағулуқтур. Яна Ғазнининг бандининг мараммати, яна Боғи Хиёбон ва хиёбон. Яна бу боғнинг суйи оздур, мунга бир тегирмон суйи сотқун олиб, келтурмак керак. Яна Хожа Бастанинг ғарби-жануб тарафида Тутум дара сувини бир пушта устига келтуруб, ҳавз қилиб, ниҳоллар тиктуруб эдим...».

Хуллас, барча замонларда бунёдкорлик эъзозланган. Қурилган муҳташам иморатлар, равон йўллар асрлар ўтиб ўша давр сарварининг эзгу ниятлари, чеккан ташвишлар ва орзу умидларидан далолат бериб турган, инсоният томонидан қадрланган Заҳириддин Бобур, шубҳасиз, шундай юксак ардоққа лойиқ. Унинг бунёдкорлиги ҳаёт пайтидаёқ унга мислсиз шуҳрат келтирган эди. Бугунги кунда эса, бу эзгу ишлари янада салобат, кўркамлик касб этиб, Шарқ тамаддунининг ифтихорига айланди.

Ҳасан ҚУДРАТУЛЛАЕВ,
филология фанлари доктори

УМИД - ЁШЛАРДАН...

Боши биринчи бетда.

Хўш, ёшларимизга бундай тўкин-сочин ҳаётни, спорт билан шуғулланиш имкониятини, мусобақалар завқини тотиш бахтини ким бағишлади? Кўзимизнинг оқу қоралари соғлом ўссин, бошқалардан кам бўлмасин, деб кеча-кундуз жон куйдираётган ким?

Бу — Мустақил давронимиз!

Бу — халқимиз, ватанимиз, давлатимиз!

Бу — доно ва одил Президентимиз!

Мен бу гал гапимни ёшлардан, спорт мусобақаларидан, ўз ёшлигим ҳақидаги хотиралардан бежиз бошламадим. Дарҳақиқат, ёшларга, айниқса бугунги мустақил Ўзбекистон ёшларига ҳавас қилмасдан бўлмайди. Юртбошимиз «Фарзандлар бизга қараганда кучли, доно, билимдон ва албатта бахтли бўлишлари шарт!» дея даъват этганларида айнан мана шундай куч-ғайратни, мана шундай шодумонликни назарда тутган бўлса ажаб эмас. Энди ёшларимиз ҳам халқимизнинг келажаги ўз қўлларида эканини, эртанги куннинг давомчилари ҳам, донишмандлари ҳам, давлат соҳиблари ҳам ўзлари эканини унутмасликлари керак. Демак, улар аввало ўзлари учун яратиб берилаётган имкониятларнинг қадрига етсинлар. Зеро, замин ёшларнинг оёқ остида бўлса, дунё уларнинг боши устида туради. Мана шуни ёшлар яхши тушуниб етсинлар. Яъни, одам боласи бу дунёда кўпгина хайрли ишларнинг биносини тиклаб олиши, савоб қозонишга улгурмоғи зарур. Бунинг учун эса ҳаммага тинчлик, осойишта ҳаёт, бугунги кунимиздай фаровон имконият, ташаббускор руҳ зарур. Инчунин, ёшлардан янада ватанпарварроқ, янада садоқатлироқ, янада жипсроқ бўлиш талаб этилади.

Мени ўйлантириб қўядиган яна бир нарса — ёшлар она Ватанимиз, ота-боболаримиз, Ўзбекистонимиз тарихини яхши билиб-ўрганиб олишлари зарур. Ахир, улар — бугунги кун нафасини келажакка етказувчи одамлар. Ахир, бизнинг бой тарихимиз бор. Ўғизхону Тунюқуқ битиклари, улуғ Соҳибқирон бобомизнинг шижоатли ишлари, Беруний, Сино, Бухорий, Яссавий ҳазратларининг асарлари, Маъмун академиясининг жаҳонаро шон-шуҳрати, яқин ўтмишдаги асоратда яшаган давр эсдаликлари, Қурбонжон додхо, Ойдўс бобо, Эрназар Олакўз, Номоз ботирларнинг ўй-кечинмалари — булар бари ёшларимизни ватанпарварликка, тўғри йўлга чорловчи маънавий манбалар бўлиб қолиши керак. Ёшларимиз шундай буюк сиймоларнинг ибратли саъй-ҳаракатларидан тўла баҳраманд бўлиб ўссаларгина, чин маънода ватанпарвар, элпарвар, юртпарвар инсонлар бўлиб етишадилар. Ана шундагина юракларда «Биз бошқалардан кам эмасмиз, бошқалар биздан ортиқ эмас!» деган ишонч-эътиқод, бунёдкор руҳ, яратувчилик ташаббуси барқарор бўлади.

Яна хаёлан ёшларнинг спорт мусобақаларига қайтаман. Умумкоманда ҳисобида Андижон вилояти ёшларининг қозонган муваффақиятлари кўнглимни тоғдай кўтариб юборган эди. Меҳнаткаш инсонлари, тилёрар ноз-неъматлари, пахтаси ва бошқа маҳсулотлари ила жаҳонга машҳур Андижон, мана энди ибратли спортчилари билан ҳам фахрлана олади! Бундай шижоатли ёшлар ҳам жаҳонни кўп маротаба ҳайратга солишга қодир, Ўзбекистон байроғини юксак-юксакларга элтишга қодир улар. Энди қаранг, шундай жаннатмакон юртни, ўзбекнинг дунёга кўз-кўзлайдиган беҳиштини шайтонсифат террорчилар ўзларининг ярамас қутқулари учун нишонга олибди. Гумроҳ кимсаларга лаънат! Эсни йиғиб олинглар! Биз Ватанимизнинг бир қарич тупроғини ҳам мунофиқларга бериб қўймаймиз. Тинч аҳолининг оромини бузган, маданият ўчоқларини вайронага айлантирган манқуртларнинг тоабад юзлари қорадир.

Ўтган ўттиз-қирқ кун ичида мамлакатимиз ҳаётида улкан воқеалар бўлиб ўтди. Лекин ёшларимизнинг ўша анжуманидаги ҳаяжонли манзаралар ҳали-ҳануз кўз олдимда, кўнглим тўрида! Мусобақалар эстафетаси Тошкент вилоятидан энди Қорақолпоғистон ёшлари қўлига топширилганда айниқса ўзимни тутиб туролмадим. Демак, менинг Қорақалпоғистонимда яна янги қурилишлар авж олади, жонажон халқим яна бунёдкорлик меҳнатининг лаззатига беланади, янги-янги иншоотлар бўй тиклайди! Бу ишларнинг тўлақонли амалга оширишини ёшларсиз тасаввур қилиб бўладими! Мустақиллик йўлларидан шаҳдам қадам билан бораётган шу халқни йўлидан қайтариб бўладими?

Асло!

Тўлапберган ҚАИПБЕРГЕНОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ ёзувчиси

Янги томоша

«АНДИШАЛИ КЕЛИНЧАК»

Ўзбек Миллий академик драма театрида таниқли драматург Эркин Хушвақтовнинг «Андишали келинчак» асари асосидаги спектаклнинг тақдимоти бўлиб ўтди. Муаллифнинг бошқа аксарият асарларидаги каби бунда ҳам урф-одатларимиз, анъаналаримизнинг баъзи қирралари қаламга олинган.

Бош қаҳрамон — Қундузхон ролини Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Саида Раметова, унинг эри Қоплонбекни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Рустам Каримов, ўғиллари Рустам ролини актёр Рихситилла Абдуллаев, келинини ёш актриса Дилноза Кубаева ижро этмоқдалар.

Спектаклнинг айрим сайқал топиши лозим бўлган жойлари ҳам мавжуд. Масалан Сунбула образида кўча аёлига хос енгилтабиатлик у қадар ишонарли чиқмаган, Турсунтош ролидаги Зуҳра Солиевада ролга киришиб кетиш бироз қийин кечаётгандек туюлди, Қоплонбек образига эса дадиллик етишмайди. Бу каби жузъий камчиликлар навбатдаги иш жараёнларида тузатилиб боради, деб умид билдирамиз.

М.КАРИМОВА

ШОИРНИНГ СЎЗИ

Беҳаловат шоир Маҳмуд Тоировнинг «Огоҳ бўл, дунё» номли достони айни вақтда айтилган шоирнинг сўзидир. Залворли, кенг кўламли сўзи, ижодкорнинг ижтимоий ўрнини белгилаб берувчи назмий нидоси, шеърий бурчномаси. Достонни «Шоирнинг огоҳлик ва курашга чорлаб турадиган бадиий даъватномаси», деб устоз Абдулла Орипов жуда тўғри таъриф берганлар. Элда: «Ёмғир билан ер кўкарар, тинчлик билан эл кўкарар», деган гап бор. «Огоҳ бўл, дунё» достони шунинг учун дунёга келган, шунинг учун ёзилган.

Достон — шоирнинг ёвузликка, ёмонликка, риёю разолатга қарши кўнгил меҳнатхонасида тиклаган шеърий тўғони. Сўз қанчалик муҳташам бўлса, унинг таъсир кучи ҳам шунчалик салмоқли бўлади. Мустақиллик йилларида мактабларимизда «Ватан дарси» деган гўзал сабоқлар таомилга кирди. «Огоҳ бўл, дунё» достони ана шу эзгу дарслардан яна бир сабоқ, ўтилиши, ўқитилиши, ўрганилиши зарур муҳим дарс. Шунинг учун:

Яшаётган одам учун
Жон бир тараф, шон бир тараф.
Адолатнинг туғин ҳар кун
Темур каби тутмоқ шараф! —

сатрларини ўқиганда ҳам ёки «Мангуберди каби мангу Ватан учун ўлмоқ шараф» дейилганида ҳам ўқувчининг кўнгли бир қалқийди. Шоир воқеа-ҳодисаларнинг оддий иштирокчиси ёки айтувчиси эмас. У воқеа-ҳодисаларни юрагидан ўтказади, унинг юраги — безовта, серташвиш, серхавотир давру замонга айланади. У жисму жонидан тўлиб-тошиб чиққан сўзи билан даъват этади, огоҳликка чақиради.

Нонкўрлик — дилкўрликдан, онгкўрликдан бошланади. Давр шоирдан сўз сўрайди, замон сўз кутади. Манзилу макон, элу юртни сўз билан ҳам обод этмоқ лозим бўлади. Сўз — кўнгилларни кўтаради, «ишонч кўприклари»ни қуради, таскин-тасалли беради, фахру ғурур уйғотади. Достоннинг зиммасига худди шу эзгу, инсоний вазифалар юклатилган. Мустақиллик даври шеъриятимизда, шубҳасиз, у ўз ўрни, мақомига эга бўлади. «Улуғ бошнинг ташвиши ҳам улуғ бўлади» дейилганидек, бугунги кунда юрт эгасидан тортиб муаллиму деҳқонгача она диёримизнинг бахту иқболи йўлида улуғвор заҳматларни бошдан кечираётган, дўстлар хайрихоҳ, ғанимларимиз олайиб қараётган бир пайтда — керакли сўз, вақтида айтилган сўз нақадар муҳимлигини даврнинг ўзи кўрсатиб турибди.

«Достон умри инсон умрига ўхшар», дейди шоир. Ва бунда ҳам бир даъват, бир огоҳлантириш бор. Инсон — ўз умрининг қадрига етиб, эзгу амаллар билан яшасагина, унинг умри — умр, ўзи эса инсон саналади.

Сирожиддин САЙЙИД

Янги нашр

ЯГОНА ВАТАН, МУШТАРАК МАҚСАД

130 дан ортиқ миллат ва элатни бирлаштирган халқимизнинг якдил фикри шундай

Маълумотларга кўра, ҳозир курраи заминимизда 1600 дан кўпроқ миллат ва элат мавжуд. Жаҳондаги давлатларнинг сони эса 200 дан зиёд. Ўз тили, маданияти, урф-одатларига эга, аммо миллий давлатчилиги мавжуд бўлмаган миллат ва элатларнинг ягона оила фарзандларидек, аҳил-иноқ бўлиб яшашларини таъминлаш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан биридир.

Яқинда «Ўзбекистон» нашриёт-матбаа-ижодий уйи томонидан чоп этилган «Ўзбекистон — умумий уйимиз» алманахини варақлар экансиз, чеҳраларида қувонч балқиб турган турли миллат ва элатларга мансуб ватандошларимизни кўриб дўстлик ва тотувлик, ягона Ватан туйғуси нақадар бебаҳо бойлик эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қиласиз.

Меҳнат жасорати, ижоди билан Ватанини юксакларга кўтараётганлар сафида нафақат ўзбеклар, балки бошқа миллат вакиллари ҳам оз эмас. Хусусан, «Ўзбекистон Қаҳрамони» олий унвонига сазовор бўлганлар орасида Анатолий Панин ва Мирумар Асадов, Вера Пак ва Муродилло Саидов, Онесия Саитова ва Николай Кучерский, Серикбой Сагатов, Тожибой Ризаев ва бошқалар бор. Бу рўйхатни яна узоқ давом эттириш мумкин.

Республикамиз илм-фани тараққиётига катта ҳисса қўшган ва қўшаётган коинотшунос Шавкат Воҳидов, тарихчи Эдвард Ртвеладзе, боғдорчилик пири Рихард Шредер, моҳир пахтакор Ким Пен Хва, она-юрт куйчилари мусаввирлар Ўрол Тансиқбоев ва Қутлуғ Башаров, узоқ йиллар саҳнамиз юлдузлари бўлишган Оқиловлар сулоласи, Афина Олимпиадаси чемпиони Александр Доктурашвили, профессионал бокс бўйича жаҳон чемпиони Артур Григорянни ким танимайди дейсиз?! Биз бу ватандошларимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз.

«Ўзбекистон умумий уйимиз»га материаллар, ҳужжатлар, суратлар танлаш осон бўлмади, — дейди нашр дизайнери, рассом П.Анненков. — Чунки бизнинг ихтиёримизда 10 мингдан ортиқ сурат бор бўлиб, уларнинг аксарияти ушбу китоб-албом саҳифаларидан жой олишга муносиб эди. Ҳажми салкам 40 табоқли бу нашрга уларнинг ҳар ўнтасидан биттасини сиғдира олдик. Шунинг ўзиёқ кўп миллатли халқимизнинг кенг кўламли бунёдкорлик фаолияти, ижодкорлиги, миллий-маданий марказларнинг серқирра фаолиятидан далолат бериб турибди.

Ушбу нашрда республикамизда яшаётган турли миллат ва элатларнинг тарихи, маданияти, урф-одатлари, уларнинг энг муносиб вакилларига оид муҳим ҳужжат ва суратлар жамланган. У «Буюк ипак йўлида» боби билан очилади. Унда диёримизнинг кўҳна тарихи, маданияти ҳақида қадимий алмашинув воситаси бўлганлиги асослаб берилади.

Мустақиллик йилларида миллатлараро муносабатлар сифат жиҳатидан янги поғонага кўтарилганлиги ўтиш даврининг машаққатлари ва зиддиятларига қарамасдан жамиятимизда аҳиллик ва иноқликка асло раҳна тушмаганлигида ҳам намоён бўлади. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, мамлакатимизда истиқомат қилаётган ҳар бир халқ ва миллатнинг этник ўзига хослиги, миллий-маданий марказларнинг фаолиятини ривожлантириш учун бугун барча шарт-шароитларни яратар эканмиз, бу билан биз одамларнинг тинч ва осойишта ҳаёти, эртанги кунга ишончининг мустаҳкам пойдеворини бунёд этган бўламиз».

Китоб-албомнинг «Ягона оилада» бобида ҳозир республикамизда фаолият кўрсатаётган 138 та миллий-маданий марказлар, улар фаолиятини мувофиқлаштириб бораётган Байналмилал маданий марказнинг эътиборли ишлари билан танишиш мумкин.

Айни пайтда нашрда бир қатор миллий-маданий марказлар фаолияти алоҳида тасвирлаб берилган. Бу саҳифаларни варақлар экансиз, турли миллат ва элат вакиллари Мустақиллик куни, Наврўз байрамлари билан бир қаторда ўзларининг миллий «Тушокесу», «Сабантуй», Ханук ва Пасха, «Охи» каби маросимларини зўр шодухуррамлик билан нишонлашларидан воқиф бўласиз.

Хуллас, китоб-албом Ватанимизда яшовчи миллатлар учун Ўзбекистон чинакамига умумий уй эканлиги тўғрисида тўлиқ тасаввурга эга бўлиш имкониятини беради. Ушбу нашр тақдимотида сўз олган Корейс маданий марказлари уюшмаси раҳбари, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган спорт устаси Владимир Шин китоб-албомнинг бу жиҳатлари қаторида яна бир муҳим хусусиятга урғу берди:

— Бизнинг уюшмамиз кўп сонли аъзоларининг якдил фикрича, мазкур китоб-албомда келтирилган маълумотлар, жонли лавҳалар Андижон воқеалари хусусида турли иғво ва уйдирмаларни тарқатаётган ғаламисларга муносиб жавобдир. Холис ниятли кишилар бу нашр саҳифаларини синчиклаб варақлаб чиқсалар, худди биз каби Ўзбекистон бу сахий ва бағрикенг заминда яшаётган барча миллат ва элатлар учун тўлиқ маънода ўзларининг қадрдон ватанлари эканлигига ишонч ҳосил қилишлари табиий. Ва биз бу жонажон Ватанимизни ҳеч кимга бериб, қарам қилиб қўймаймиз, уни кўз қорачиғидек асраймиз.

Бу эътирофга қўшимча қилишга ҳожат бўлмаса керак.

Э.ЭРНАЗАРОВ

ҲУВАЙДОНИНГ 300 ЙИЛЛИГИ

ПОКИЗА ДИЛ – МАЪВОЙИ ДЎСТ

Ҳувайдонинг ҳаёти ва ижоди ҳақида собиқ совет даври адабиётида объектив баҳо берилмаганидан, у билан боғлиқ талай масалалар қоронғи эди. Боз устига, Ҳувайдо ижодининг диний томонига урғу берилар ва шу жиҳатдан баҳоланар эди, ҳатто Ҳувайдо эркак кишими ёки аёлми каби ғайритабиий саволлар ҳам туғилган эди. Шукрки, мустақиллик боис шоир меросини холисона ўрганиш шарафига муяссар бўлдик.

Ҳувайдо XVIII аср ўзбек мумтоз адабиётининг йирик вакилларидан бўлиб, маданий-маънавий меросимиз тарихида муҳим ўрин тутган шоирлардандир.

Унинг асл оти Хўжамназар, отасининг исми Ғойибназар, бобосининг оти эса Эрназардир. Бу ҳақда шоирнинг ўзи шундай маълумот беради:

Каминанинг оти Хўжамназардур,
Отасининг оти Ғойибназардур.
Насаба Ўшу мавлуди Чимёний,
Ғарибу хокисору дил паришоний.

Кўринадики, Ҳувайдонинг отаси ўшлик, ўзи эса Чимёнда туғилган. Лекин шунга қарамай, баъзи асарларда «шоир Ўшда туғилган» дейиладики, бу келтирилган парчадаги «Насаба Ўшу мавлуди Чимёний» жумласи маъносига зиддир. Профессор Ш.Холматовнинг маълумотича, отаси марғилонлик қариндошлари билан XVIII асрнинг охирги йиллари, тахминан ҳижрий 1104 (милодий 1693) йили, Чимёнга кўчиб келади ва шу ерлик бир қизга уйланиб, тубжой бўлиб қолади. Ғойибназар қашқарлик Офоқхожа эшоннинг садоқатли муридларидан саналиб, Чимёнда эшон бўлиб танилади, шу ерда масжид ва мадрасалар қурдириб, мактабдорлик қилади.

Тарихда Ғойибназарнинг ўғлига Хўжамназар номини Офоқхожа эшон таклиф этган деган фикр бор. Шоирнинг исми баъзи манбаларда Хўжаназар деб ҳам кўрсатилади. (Хожаназар шакли тарихан бўлиб, Хўжаназар эса, ўзбекона оғзаки нутқ маҳсулидир.) Унинг манзил-макони ҳақидаги мисраларга эътибор берилса луғавий маъно жиҳатидан ўзаро тенг. Бу ўринда асосий тафовут кишиларнинг ўзаро муносабати ифодасидадир. Гап шундаки, Ҳувайдонинг отаси Ғойибназар Офоқхожа эшонни садоқатли шогирд сифатида ҳурмат қилган, эшон билан фақат юзма-юз келгандагина эмас, балки уни орқаворотдан ҳам ҳурмат билан «хожам» деб тилга олгани табиий ва чиндан ҳам кишилар ўтмишда ўз пири-муршидини «пирим», «хожам» дея тилга олганлар. Халқ орасида яратганни «раббим», «эгам», «тангрим» деб аташ ҳануз мавжуд. Бинобарин, Ғойибназар ўғлининг исмини шахсан пирим Офоқхожа эшон қўйганлар, хожам назар қилганлар деган маънода Хўжамназар деб қўйгани аниқ. Хўжамназар номида грамматик қарашлилик маъноси йўқ: у оддий ном сифатида тушунилади. Унда кишиларнинг ижтимоий табақаланиш тушунчаси ҳам сезилмайди. Отаси Ғойибназар ва бобоси Эрназар номларидан кўринадики, шоир ва унинг аждодлари хўжалар табақасига алоқадор эмас.

Маълум бўладики, Ҳувайдо шоирнинг номи эмас, балки тахаллуси бўлиб, арабча *ошкора, белгили, равшан, аён, зоҳир* демакдир. Тўғри, Ҳувайдонинг туғилган йили у қадар аниқ эмас, аммо қариндош-уруғларининг эслашича, 1704 йили туғилгани ҳақиқатга яқинроқ. Шу санага кўра, шоирнинг таваллуд топганига 2004 йили 300 йил тўлди. Бироқ ўлган йили аниқ: шоирнинг замондоши Мавлоно Носеҳ ва шогирди Мир Ҳасан Садойининг марсия-таърихларидан келтирилган:

Хирад устоди таърихи вафотин
Битибдур «ғойиб ўлди қутби ҳоди» —

мисраларидаги «ғойиб ўлди қутби ҳоди» жумласидан абжад ҳисобида 1194 ҳижрий (1780 милодий) йил келиб чиқади.

Ҳувайдо бошланғич таълимни ўз қишлоғида, айтиш мумкинки, отаси мактабида олади, сўнгра Қўқон мадрасаларида ўқийди. Отаси вафотидан сўнг қишлоғига бориб, мактабдорлик қилади ва умрининг охиригача ёшларга таълим-тарбия бериш билан шуғулланади. Бу ҳақда Ҳувайдонинг замондоши Мавлоно Носеҳ шундай деган:

Тутиб суҳбат давом умрин борича.
Баёрон таълим эрди фикру ёди,
Дабистонда саъй айлаб туну кун,
Ёзилғон неча толибнинг саводи.
Мунингдек олиҳиммат эр анодин
Ду бора туғмагай дар ҳеч билоди.

Ҳувайдо муаллимликдан ташқари, тўқувчилик ҳунари билан ҳам шуғулланган, чунки шоир тирикчиликнинг асосий манбаи меҳнат, ҳунар деб билган.

Маълумки, Алишер Навоий «Насоим ул-муҳаббат» асарида улуғ шайхлар «косиб—худонинг дўсти», дея касб-ҳунар билан шуғулланганлардан ўн нафарини қайд этган. Чунончи, шайх ул-машойих Абу Саид этикдўз, шайх Муҳаммад Саккокий пичоқчи, шайх Иброҳим Ожарий ғишт терувчи, шайх Абдул Ҳасан дурадгор, шайх Баҳовуддин кимхобга нақш солувчи бўлган эдилар. Тасаввуф тариқатининг асосий шартларидан бири касб-ҳунар билан шуғулланиш бўлса, Ҳувайдонинг ҳам мутасаввуф оқимининг шайхларидан бири эканлиги маълум бўлади.

Айтиш керакки, Ҳувайдо мумтоз ўзбек адабиётида ўзига хос мактабга асос солди. Адабиётшунос олим Т.Жалолов: «Агар ўзбек адабиёти бир боғ бўлса, Ҳувайдо шу боғда битган азим бир мевали дарахт», — деган эди. Чиндан ҳам, Ҳувайдо мумтоз ўзбек адабиётида бир гуруҳ шоирлар сулоласига асос солган истеъдодли алломадир. Ягона ўғли Холмуҳаммад халифа бўлиб (вафоти: «Чароғи аҳли дил», яъни ҳижрий 1271, милодий 1854), отаси вафотидан сўнг Ўшда эшонлик қилган бўлса, унинг ўғли Сирожиддин эшон (вафоти: «Раҳмат-раҳмат» — ҳижрий 1294, милодий 1877 йил) Мавлавий Сирожий тахаллуси билан шеърлар ёзган. Мавлавий Сирожийнинг уч фарзанди бўлган: шоира Самар Бону (1837 — 1891), шоир Салоҳиддин Соқиб (1838 — 1910) ва машҳур табиб Омонхон Махсум (1874 — 1961) Ҳувайдонинг чевараларидир. Демак, Ҳувайдо шажарасига мансуб кишилардан тўрттаси: Ҳувайдо, Сирожий, Бону, Соқиб девон тузган шоирлардир.

Ҳувайдо мумтоз ўзбек адабиётида турли жанрларда ижод қилган. Унинг шеърлари, айниқса, Машраб шеърларига ўхшаб равон, енгил ўқилади, ҳаммага тушунарли, ўйноқи бўлганидан халқ орасида кенг тарқалиб, кўплари қўшиққа айланиб кетган, куйлар басталанган. Шеърлари шу қадар тарқаб кетганки, одамлар қўлдан-қўлга кўчираверишганидан айримлари ўқиб бўлмас даражага келиб қолади. Чевараси ҳожи Салоҳиддин Соқиб Шарқий Туркистон, Ёркент, Балх, Бухоро, Хўжанд, Оқсув, Хоразм каби жойларда бобосининг шеърлари севиб ўқилаётганини кўриб қувонса, бузиб кўчирилган шеърларини кўриб эса ачинади, хатоларини ўз қўли билан тузатиб беради. Бироқ бу билан мақсадга эришиб бўлмаслигини тушунгач, Ҳувайдо шеърларини бошқатдан йиғиб девон ҳолига келтириш зарурлигини англаб етади. Натижада у шоир Мирза Ҳаким билан биргаликда Ҳувайдо шеърларини тўплаб, девон тузади. Ана шу девонда шоирнинг 430дан ортиқ турли асарлари тўпланган.

Ҳувайдонинг йирик асарларидан бири ахлоқ-одоб масалаларига бағишланган «Роҳати дил» шеърий китоби бўлса, яна бири халқ достончилиги асосида яратилган «Иброҳим Адҳам» достонидир. Бу асарларда вафодорлик, одоблилик, садоқат каби инсоний фазилатлар куйланган.

Ҳувайдо ўзига хос услуб, равон тил, бадиий образ яратиш соҳасида ҳам алоҳида бир ижодий мактаб яратдики, шоирнинг бу мактаби анъаналаридан кейинги шоирлар ижодий баҳра олдилар. Бу анъана таъсири, айниқса, Мужрим Обид, Носеҳ, Махмур, Огаҳий, Муқимий, Фуркат ва Ҳамза каби шоирлар ижодида сезиларли из қолдирди. Улар Ҳувайдо ижодидан кенг фойдаландилар ва шеърларига назиралар боғладилар. Унутмангки, шоирлар ҳар кимга ҳам эргашавермайдилар. Эргашиш ижодда оддий тақлидчилик эмас, балки ўзгани пири комил сифатида тан олиш, унинг ижодини юқори баҳолаш, ўз маҳоратини шу жанр ва услубда синаб кўриш, унинг даражасида ижод этиш, насиб қилса, ундан ўтиш ҳамдир. Ахир, ҳар бир нарса-ҳодисани ҳар ким ўзича баҳолайди, ундан ўзича завқ олади. Масалан, Ҳувайдо:

Саҳарларда менинг ҳолимга
мурғони чаман йиғлар,
Фиғонимдин яқо йиртиб қизил
гул пираҳан йиғлар.

Мужрим Обид:

Гулистон ичра кирсам,
ҳолима сарву суман йиғлар,
Қилур булбул фиғону нолалар
бирла чаман йиғлар.

Ҳувайдо:

Арзимни айдим боди сабоға,
Еткурса ҳолим ул дилрабоға.
Қилса худойим кўнглим мулойим,
Раҳм айлагайму мен мубталоға?!

Муқимий:

Арзимни айтай боди сабоға,
Шояд етургай ул гул бақоға.
Неча замондур, кўзга ниҳондур,
Ҳар ким ёмондур, солдик худоға.

Ҳамза:

Арзимни айтай боди сабоға,
Еткур саломим гулгун қабоға.
Қилдинг Ниҳоний кўп аҳду паймон,
Ҳар ким ёмондур солдик худоға.

Булардаги ўхшашлик шаклан, мазмун, кўзланган мақсад эса бошқача.

Ҳувайдо ўз асарларида ахлоқ-одоб, севги-муҳаббатни куйлаш билан бирга ислом динининг улуғ намояндалари ва ислом шартлари, жумладан, имон, рўза, намоз ҳамда закот кабилар ҳақида ҳам куйлаган. Иккинчидан, Ҳувайдо яшаган даврда, манбаларда таъкидланишича, дарвишлик, қаландарлик кучайган эди. Совет даврида ҳудди мана шу далилларга асосланиб, бошқа шоирлар қатори Ҳувайдога ҳам кўпроқ салбий муносабатда бўлинди. Бироқ Ҳувайдо ўз давридаги оғир ҳаётни, қийинчилик ва ҳақсизлик, бойлик ва камбағалликни ҳам кўра олди. Чунки у шоир эди, шоир эса халқнинг кўз-қулоғи, онгли ва пешқадам вакили саналади. Жамият борки, кишилар ўртасида ўзаро зид қарашлар, ўринсиз хатти-ҳаракатлар ҳам бўлиб туради. Кишиларнинг дунёқараши, манфаати, фикрлаш даражаси ҳар хил. Инсон фаолиятига хос бу жараён жамият ҳаётининг доимий йўлдошидир.

Ҳувайдо дунёқараши, тафаккур тарзи, бадиий услуби жиҳатидан Аҳмад Яссавий, Баҳовуддин Нақшбанд, Алишер Навоий, Бобораҳим Машраб ижодий йўналишларига яқин туради. Ҳувайдо асарларида ўзи ҳақида ёзади, ўз мисолида халқ ҳаётини ифодалайди, камтарлик, дўстлик, ростгўйлик каби инсоний фазилатларни тарғиб қилади. Шу боисдан фалсафий-дидактик мазмун шоир ижодининг лейтмотивини ташкил этади. У халқнинг қийинчиликда яшашини, адолатсизликни, ҳатто ўзлари шайх-эшон бўла туриб, фирибгарлик, алдамчилик билан шуғулланувчилардан нафратланади, бу ҳақда шеърлар ёзади, жумладан:

Кимга бориб дод этай
зулми фалакдан додни.
Уқмагай аҳли замона нолаву фарёдни.
Айб этманг оҳ урсам,
ман нечук оҳ этмайин,
Шод ҳаргиз топмадим
ман хотири ношодни.

Ҳувайдо ўз шеърларида худбинлик, мансабпарастлик, пасткашликка қарши камтарлик, ростгўйлик, дўстликни тарғиб қилди, кишиларнинг қадр-қимматини тириклигида билиш зарурлигини таъкидлади:

Дариғо, ҳайф, одам бир-бирини
қадрини билмас,
Қилур ўлгонидин сўнг ҳар
нечук одам қадр пайдо.

Тасаввуф фалсафасида худо бутун борлиқдадир. Табиатдаги барча нарсада унинг қудрати, иқтидори, ҳусн-жамоли жилваланиб туради, одамларни ўзига ошиқу шайдо қилади. Бу фалсафани Шарқда ваҳдати вужуд деб атайдилар, фанда эса пантеизм деб юритилади. Ҳувайдонинг қуйидаги байтида унинг пантеизми, фалсафий тушунчаси аниқ ифодаланган:

Жон уйин покиза қилгил,
қолмасин гарду ғубор,
Ман эшиттим ғайбдин:
покиза дил маъвойи дўст.

Сўфийларнинг *дўст, санам, ёр, жонон, дилбар, нигор, маъшуқ* каби сўзларни худо маъносида қўллаганларини эътиборга олсак, юқоридаги байтда ҳам асосан дўстга — худога интилиш бор. Ҳувайдонинг фалсафий қарашлари: худони еру кўкдан қидириш беҳуда, унинг қаердалигини ҳеч ким билмайди, балки у бизнинг жисмимизда, жонимизда. Биз пок бўлсак, худони ўз қалбимизда кўрамиз.

Ҳувайдонинг поэтик овози бугунги кунда ҳам янграб турибди. Айниқса, унинг бир-бирини тушуниш, ҳамдардлик, иттифоқ, дўстлик ҳақидаги мисралари жаранглаб эшитилмоқда. Ҳувайдо ва унинг ижодини ўрганиш, илмий-назарий жиҳатдан талқин этиш адабиётшуносликнинг бугунги долзарб вазифалардандир. Зеро, Ҳувайдо ўз асарлари билан кишиларимизнинг маънавий ва ахлоқий-эстетик оламини бойитишда муҳим ўрин тутиши шак-шубҳасиздир. Ҳали Ҳувайдо серқирра ижодий меросининг ўрганиладиган томонлари талайгина. Жумладан, шоир асарларининг танқидий матнини тайёрлаш ниҳоятда зарур.

Аминжон МАМАТОВ,
филология фанлари номзоди

Журналларни варақлаганда

«ЁШЛИК» журналининг 2005 йил 3-сони нашрдан чиқди

«Ёшлик»нинг мазкур сони бугуннинг долзарб мавзуи — жамияда қонун устуворлиги ва огоҳлик ҳақидаги бош муҳаррирнинг «Ғирромлик» сарлавҳали мақоласи билан очилади. «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий Кенгаши ходими Саид-Абдулазиз Юсуповнинг «Тараққиёт йўлидаги мушкулотлар» мақоласида айни мавзу атрофида мушоҳада юритилиб, «ҳар биримиз бугунги кун замонавий таҳдидларини яхши англаб олмоғимиз даркор»лиги таъкидланади.

Ғолибни ким десангиз, Турон тупроғиданман,
Таги тахтим донишманд инсон қучоғиданман —

деб ёзган эди буюк юртдошимиз, ҳам Ҳиндистон, ҳам Покистоннинг энг забардаст ва энг севикли лирик шоири Мирзо Ғолиб. «Урду насрчилигининг етук намояндаси» (Ш.Сотқинова) ва «Ғолиб шеърияти» (Ансориддин Иброҳимов) мақолалари орқали улуғ адиб ижодиёти ҳақида кенгроқ тасаввурга эга бўласиз.

«Назм» рукнида таниқли шоир Икром Отамуроднинг «Тағаззул» номли янги достони эълон қилинган. Истеъдодли шоир Икром Искандарнинг «Кафтдай кўнглим ерча кенг» деб номланган янги туркумини ҳам журналнинг ушбу сонида ўқийсиз. Ёзувчилардан Луқмон Бўрихоннинг «Таҳлика» номли қиссаси, Анвар Шукуров ва Эшқобил Валининг ҳикоялари, бир гуруҳ қаламкашларнинг шеърлари, «Дарсхона» рукнида берилган адиб Тоғай Муроднинг «Ёзувчи пенсияга чиқмайди» сарлавҳали ёш ёзувчиларга мурожаат этиб ёзган адабий ўйлари журнал мундарижасининг ранг-баранг ва сермазмун бўлишини таъмин этган. Жаббор Эшонқул таржимасида берилган машҳур ёзувчи Хуан Рулфонинг «Ижод машаққати» мақоласи ёш ижодкорларга муносиб сабоқ бўлса ажаб эмас.

МУҲАББАТ НУРДАН ЯРАЛГАН

Китобингизни ўқидим

Бахтни ҳар ким ўзича тушуниши ва тасаввур этиши тайин. Биров уни севгилисига ёки ўз олдига қўйган орзу-мақсадига эришиш деб билса, яна ким учундир ташвишлардан фориғ бўлиб яшаш ҳаловатидир. Бироқ шоир учун... Чин шоирнинг инсон қалбини забт этишдан ўзга на аъмоли, на бойлиги бор. Унинг бахти ҳам шунда бўлса керак.

Ҳар гал шоир ҳақида ўйлар, яхши шеър ўқир эканман, хаёлимга беихтиёр Ибн Синонинг: «Мен овқатланиш учун яшамайман, яшаш учун овқатланаман», деган пурмаъно ўгити келаверади. Дилрабо Мингбоеванинг шеърлари менга ушбу ҳикматни тағин ёдга солди. Зеро, шоиранинг «Ёмғирзор» тўпламидаги шеърлар маъно ва моҳияти ушбу ҳақиқатга ишорадек таассурот қолдиради:

Ер ва осмон
тўртта томон
қолиб
Мен
КЎНГИЛдан
юриб келдим
Эшигингни очгил, ёр...

Барча шоирларни ҳаёт моҳияти, яшашдан мақсад нима каби саволлар қийнаши табиий. Бироқ бунга ҳар бир ижодкор ўзича жавоб қидиради. Зеро, шоирнинг шоирлиги ҳам шунда. Дилрабо Мингбоеванинг ушбу сиру синоатларга бой дунё, мўъжизали маъволар қаршисидаги ўю тушунчалари, ҳайратлари ўзгача:

Узун сочинг
нурларингми
сочларингми?!
У дунё—ю,
Бу дунёда
яшаш ишқми?!

Маълум бўлганидек, шоира учун ишқ шод-у хуррам яшашнинг ягона шарти эмас, аксинча, севги ва муҳаббат бу — инсоннинг ўзлигини англаш, ўз ўрнини топиш, қолаверса, ҳаётга ва дунёга масъулият назари билан қараш туйғусидир. Дилрабо Мингбоеванинг ана шундай нафис ўю туйғулар билан йўғрилган бошқа бир шеърида ҳам, унинг ўзигагина хос бўлган контраст усул қўллашнинг, яъни саволнинг ўзида жавобни акс эттиришнинг ёрқин бадиий намунасини кўрамиз:

Менга
Бахт бермоқчи бўласиз
Қўлларингиз
шунча узунми?!

Муҳаббат кишини не куйларга солмайди дейсиз?! Севги домига тушгач, «шунчаки яшаб бўлмайди энди», балки кўнгил армонга, «юрак ёмғирзорга» айланади.

Ёмғир, одатда, қут-баракадан нишона. Чунончи, «Ёмғирзор» шеъриятимиз келажаги «серунум» бўлажагидан, ҳали олдинда турфа ва анвойи гуллар унажагидан дарак беради. Бундай эзгу мақсад йўлида шоирамизга жўшқин илҳом, баҳорий кайфият, ижодий барака ёр бўлсин.

Шермурод СУБҲОН

Доимий ҳамроҳ

Қамаши туманидаги касб-ҳунар педагогика коллежида қашқадарёлик шоиралар Момохол Элмуродова ва Эътибор Норбўтаеванинг «Онамга ёзилмаган мактублар» ва «Сен ўша» шеърий тўпламлари тақдимоти бўлди.

Боғингизга қуш бўлиб,
Учиб борсаммикан-а.
Бовриингизни бўш билиб,
Кўчиб борсаммикан-а!

Учиб борсам қуш бўлиб,
Боғим тўлди дермисиз?
Кўчиб борсам бўш билиб,
Бовриим тўлди дермисиз?

Момохол Элмуродова сўзни халқона оҳангларда ранг-баранг иплар билан гилам тўқигандек, гулини қўшиб ёзадиган шоира. «Онамга ёзилмаган мактублар» китобида меҳр-муҳаббат, оқибат ва адолат каби олижаноб инсоний фазилатлар тараннум этилади.

Ҳижрон — тунинг ёлғизликка бўсаси,
Армон — манзилига етмаган оққуш.
Виждон — эзгуликнинг қўшиқга дарси,
Иймон — ишончларда
гуллаган хоҳиш...

Сўзни ҳис қилиш, сўзнинг таржимаи ҳолини билишга интилиш ёш ижодкор эгаллаши зарур бўлган бадииятнинг муҳим хусусиятларидир. Юқоридаги тўрт сатрда Эътибор Норбўтаева сўзларнинг маъносини шарҳлашдан ташқари, уларнинг рамзини чизишга, мос ўхшатиш топишга ҳаракат қилади. «Осмон йиғлар, унсизгина йиғлайди, Ноябрнинг елкасига осилиб, Дарахтлар совуқдан қалтирайди, кийимлари ерда ётар босилиб». Бундай образли манзаралар шоиранинг келажагига умид уйғотади.

Эътиборнинг «Сен ўша» шеърий тўпламига Ватан, истиқлол, севги ҳақидаги шеърлар жамланган. Ҳар иккала шоиранинг тўпламлари «Насаф» нашриётида чоп этилган.

Тадқиқот, ахборот

САЙҚАЛИЙ ҚИССАСИ

Ўзбек мумтоз адабиётида Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн тақдири, хусусан, Карбало фожеаси ёритилган бир қанча қисса ва достонлар мавжуд.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг набиралари Имом Ҳусайннинг Ироқдаги Карбало даштида оила аъзолари ва асҳоби — жамиъ етмиш икки таннинг шаҳид бўлиши Ислом тарихидаги энг мудҳиш ҳодисалардан бири бўлиб, ўзбек адабиётида ҳам ўз бадиий ифодасини топган. Жумладан, Увайсий, Биби Хожар, Холис Тошкандий, Собир Сайқалий каби шоиру шоиралар ушбу мавзуда қисса ва достонлар яратганлар. Шўро даврида тадқиқ ва таҳлил этилмаган «Карбалонома»лар энди ўрганилиб, айримларидан парчалар ҳам эълон қилинди.

Бу асарлар инқилобга қадар халқ орасида кенг ёйилган ва «мунгли қиссалар» сифатида оммавий тарзда қизиқиб ўқилган.

Ўрта Осиёда Карбало воқеасини чуқур ёритган тарихий-бадиий асарлардан бири Алишер Навоийнинг мусоҳибларидан бўлган Ҳусайн Воиз Кошифийнинг (1440—1505) «Равзат уш-шуҳадо» («Шаҳидлар боғи») деб аталувчи форсча асаридир. Бу асар муҳим аҳамиятга эга. Чунки бу мавзуда форсий ва туркий тилда қалам тебратган муаллифларнинг деярли ҳар бири Кошифий асарига бевосита ёки билвосита мурожаат этганлар.

Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида «Равзат уш-шуҳадо»нинг бир неча форсий қўлёзмаси ва туркий таржималари бор. Мазкур асар 1324 ҳижрий (1906 мелодий) йилда таржима қилиниб, Тошкентда «Развaт уш-шуҳадои туркий» номи остида нашр бўлган.

Карбало шаҳрида туғилган улуғ озарбойжон шоири Муҳаммад Фузулий (1498 — 1556) ҳам биринчилардан бўлиб туркий тилда бу мавзуни кенг ёритди. Кошифий асаридан таъсирланган Фузулий китобининг номини «Ҳадиқат ус-суадо» («Бахтлилар боғи») деб номлаган. Уни «Развaт уш-шуҳадо» каби ўн бир қисмга бўлиб, пайғамбарлар тарихидан мисоллар келтирган ва Имом Ҳусайн разияллоҳу анҳунинг фожеали ҳаётини баён қилиб берган. Фузулий асарини насрда ёзган бўлса-да, баъзи воқеаларга шеърий мисралар орқали муносабат билдирган.

«Ҳадиқат ус-суадо»нинг кўп қўлёзмалари Шарқшунослик институтида сақланмоқда. Бу асар Туркияда, Озарбойжонда ва Эронда нашр этилган.

Мазкур асарлар қатори улуғ ўзбек шоираси Увайсийнинг (1779—1845) Имом Ҳусайн разияллоҳу анҳунинг шаҳид бўлишига бағишланган «Карбалонома» ёки «Жангномаи Имом Ҳусайн» асари бор. XVIII асрда яшаб, ижод қилган шоир Холис Тошкандийнинг «Қиссаи Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн», «Қиёматнома» ва «Мусибатнома» деган қиссалари машҳур. Биби Ҳожар (XIX аср?) деган шоира ҳам бу мавзуда «Қиссаи Имом Ҳусайн» деган достон ёзган. Бундан ташқари, қозоқ шоири Жусипбек Шайхулислом ўғлининг Қозон шаҳрида босилган «Қиссаи воқеайи Карбало» китоби ҳам мўътабар манбалардан саналади. Туркманистонда муаллифи номаълум бўлган «Имом Ҳасан ва Ҳусайн» туркманча қиссасининг (1241 ҳижрий — 1826-1827 милодий) қўлёзма нусхалари ва замонавий нашри мавжуд. Ўзбек тилида 1900 йили нашр қилинган «Мусибатнома туркий» деган насрий асар ва 1329 ҳижрий (1911 милодий) йилнинг муҳаррам ойида тугатилган «Қиссаи Имом Ҳусайн» ҳам шу сирадаги асарлардан. Кузатишларимиздан маълум бўлдики, туркий адабиётда «Карбалонома»лар ёзишга алоҳида рағбат бўлган. Аммо улар ҳақида ҳозирга қадар жўяли бир тадқиқот яратилмаган.

Ўзбек адабиётида бир неча шоир Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн қиссаларини ёритган бўлсалар-да, Собир Сайқалийнинг «Равзут уш-шуҳадо» (ёки «Қиссаи Сайқалий») номли маснавийси шу мавзудаги энг салмоқли асар ҳисобланади.

Собир Сайқалий Ҳисорий XVIII асрнинг иккинчи ярмида Ҳисорда яшаб, ижод этган талантли қиссанавис шоир. Ҳисорий тахаллусини ҳам жой номидан олгандир. Унинг ҳаёти ҳақида ҳозирча етарли маълумот учратмадик. У лирик шеърлар ҳам ёзган бўлса-да, ўзбек мумтоз адабиётига асосан достон ва қиссалари билан ҳисса қўшди. Ундан бизгача қуйидаги асарлар етиб келган: 1.»Қиссаи Иброҳим бинни Муҳаммад», 2. «Қиссаи Шаҳзода Баҳром ва Гуландом», 3. «Қиссаи Ҳамроҳ ва Ҳурлиқо», 4. «Равзат уш-шуҳадо», 5. «Ахтамнома», 6. «Вайсул Қаран», 7. «Зайнул Араб».

Юқоридаги қисса ва достонлар котиблар томонидан қайта-қайта кўчирилган. Ўтган аср бошларида эса, тошбосма ҳолида бир неча бор нашр бўлганлиги бу асарларнинг халқ томонидан севиб ўқилганидан далолат беради.

Шоир асарларидан «Баҳром ва Гуландом» достони 1960 йили нашр қилинган бўлса, «Иброҳим Адҳам» ва Сайқалийнинг форсчадан таржима қилган «Амири Ахтам» қиссалари 1991 йили «Ёзувчи» нашриётида чоп этилди.

Сермаҳсул ижодкор бўлган Сайқалий асарлари ичида, шубҳасиз, «Равзат уш-шуҳадо» («Шаҳидлар боғи») асари алоҳида эътиборга молик. Бу китоб «Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн қиссалари», «Қиссаи Сайқалий» ёки «Сайқалий» номи билан ҳам юритилган. Муболағасиз айтиш мумкинки, бу асар тил, композиция, тасвир ва мазмун мутаносиблиги жиҳатидан мумтоз ўзбек адабиётининг нодир намуналаридандир. Мазкур қисса ҳазажи мусаммани мақсур (мафоилун-мафоилун-фаулун) вазнида ёзилган адабий-тарихий асардир.

Шоирнинг тахминан 9000 байтдан ортиқроқ маснавий қиссаси ўтган аср бошларида диёримизда араб ёзувида қайта-қайта нашр этилган.

Сайқалий воқеаларни чуқур идрок қилган ҳолда имкон даражасида нозик тафсилотлари билан тасвирлашга интилган. У Ҳусайн Воиз Кошифий ва Муҳаммад Фузулий асарларида келтирилганидек, пайғамбарларнинг чеккан азиятларидан Имом Ҳусайн ва тарафдорлари қисматини очиб беришда унумли фойдаланган. Шоир асар қаҳрамонлари тилидан қиссага ғазал ва мухаммаслар киритиб, воқеаларнинг янада таъсирчан бўлишини таъминлаган.

Шоирлик табъини «фазли Ҳақ» деб билган Сайқалий «Ҳусайн мотамини тоза айлаб», «ўтмиш қиссаларидан андоза олиб» турк тилида қалбларни туғёнга келтирувчи, ўзидан «ёдгор» қолувчи бир асар ёзишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди ва Оллоҳнинг карами билан «ғуссалик қисса»сини охирига етказади.

Ўрта Осиё кутубхоналарида Сайқалийнинг «Равзат уш-шуҳадо» асари қўлёзма нусхаларининг кўплиги, Тошкент ва Қозонда бир неча бор нашр қилинганлиги бу қиссанинг ўз даврида машҳур бўлганидан дарак беради.

Сайқалий қиссасини биринчи ва иккинчи дафтар (китоб)га ажратган. Биринчи китобда пайғамбарлар қиссаси, хусусан, ҳазрат пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаёт ва фаолиятлари, Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн билан бўлган муносабатлар, чорёрлар ҳикоятлари, Ҳадичаи Кубро ва Фотимаи Заҳро оналаримиз билан боғлиқ воқеалар, Уҳуд ва Бадр жанглари, Ҳазрат Али ва Муовия ўртасидаги зиддият, Ҳазрат Алининг шаҳид бўлишлари ва ҳоказолар қаламга олинади. Ҳар бир воқеа имомлар қисмати билан боғлаб тасвирланади.

Иккинчи китобнинг кириш қисми ҳам ҳамд ва наът билан бошланади. Бу қисмда Имом Ҳасаннинг шаҳид бўлиши ва Имом Ҳусайннинг фитнага учраши, Карбало даштида аҳли байт билан етмиш икки кишининг фожеали қатл этилиши, шафқатсиз зулму ситамлар баён қилинади.

Шоир бу асарини ҳароратли муҳаббат ва айни пайтда, афсус-надомат билан ёзганлигини қайд этади. Карбало воқеасининг Ислом тарихида энг катта фожеа ва улкан бир фитна бўлганини таъкидлайди.

Шоир Сайқалий, бошқа сунний шоирлар каби, Карбало воқеасида «Имоми вақт» ва «жаҳон султонларининг афзали» сифатида Имом Ҳусайнни кўрсатади. Унинг тақдирига таассуф билдириш билан бирга, ҳазрати Имом Ҳусайн билан фитнаю муjodала қилган, аҳли байтни тиғдан ўтказган золимларни қаттиқ қоралайди.

У забардаст шоир ва йирик мутассаввиф Сўфи Оллоҳёр каби сўз ўйинлари, фавқулодда ўхшатишлар қилади, хусусан, ҳикматли байтларда тажнисларни маҳорат билан қўллайди. Шоир «дунёпараст ножинслар»дан (Яссавий) йироқ юришни ва уларга ишониб бўлмасликни бот-бот уқтирар экан, бундай ёзади:

Яқин бил, аҳли дунё бўлмагай ёр,
Деса ёрим агар, ёр ўлма зинҳор.
Абу зар бирла қилма аҳду паймон,
Бузар охир бу зар ёки узар жон —

байтлари ҳикматга бойлиги, қуймалиги, содда ва тушунарли бўлганлиги билан китобхоннинг эсида қолади:

Ўзингдин ўзгага қил меҳрибонлиғ,
Қўлунгдин келса ҳеч қилма ёмонлиғ...

Ки ғам баҳрини ҳеч поёни бўлмас,
Киши то ўлмайин ғамдин қутулмас...

Ҳама кеттай жаҳонда қолмагай ҳеч.
Амонат жон чиқар эрта ва ё кеч.

Муаллиф халқ достонлари ва ёзма адабиёт тажрибаларини яхши ўзлаштирган. Тарихий ҳақиқат билан шоир мушоҳадаси, халқона тасвир руҳи қоришиб, асар жозибали руҳ касб этган. Ҳатто, баъзи ўринларда кураш, тўй-ҳашам, таъзия ва маросимларни ўзбекона урф-одат ва анъаналар доирасида тасвирлайди. Достонни ўқир экансиз, унда фикр ва туйғу изчиллигини, табиий қофия ва қуйма сатрлар мавжудлигини кузатасиз. Шубҳасиз, бу қисса мумтоз адабиётимизнинг нодир асарлари қаторидан муносиб ўрин эгаллайди.

Маълумки, «Карбалонома»ларда халқ ижодига хос муболаға, ташбиҳлар, тўқилган ривоятлар ҳам ўрин олган. Шу боис, бу туркумдаги асарлар ҳар қанча халқона, таъсирли бўлса-да, улардан тарихий манба сифатида фойдаланишда эҳтиёт бўлиш керак. Чунки «Карбалонома»лар, аввало, адабий-бадиий асар ва ҳар бир шоир унга ўз дунёқараши даражасида ёндашади. Зеро, муаллифларнинг мақсади бадиий қисса ёки достонлари билан халқ руҳиятига таъсир этиш, одамларда «аҳли байт»га нисбатан севги-муҳаббат уйғотиш, айни пайтда, кишиларни яхши ва ёмон ҳодисалардан ибрат олишга даъват этиш бўлган.

Муаллиф асар композицияси, воқеалар ривожини ўзига хос тарзда жойлаштирган, шаклга хос мазмун танлаган. Воқеалар бир-бирига изчил боғланган. Аммо айрим қофиялар, вазн учун қўлланган сўз ёки боғловчилар такрор учраб туради. Ҳажман салмоқли бўлган бу маснавий достонда бундай такрорларнинг кўзга ташланишини табиий деб қабул қилиш ва асарга унинг жанр хусусиятидан келиб чиқиб баҳо бериш тўғри бўлади.

Сайқалий асар хотимасида унинг ёзилган йилини кўрсатиб ўтади. Шоирнинг таъкидлашича, асар уч йил давомида ёзилган, яъни 1793 йилнинг ражаб ойида бошланиб 1796 йилнинг муҳаррам ойида тамомланган.

Сайфиддин САЙФУЛЛОҲ,
филология фанлари номзоди,
Довуд ХУНЗИКЕР,
америкалик тадқиқотчи

Даврон РАЖАБ

СЕН ЭНТИКИБ КУТГАН ҚЎШИҚЛАР...

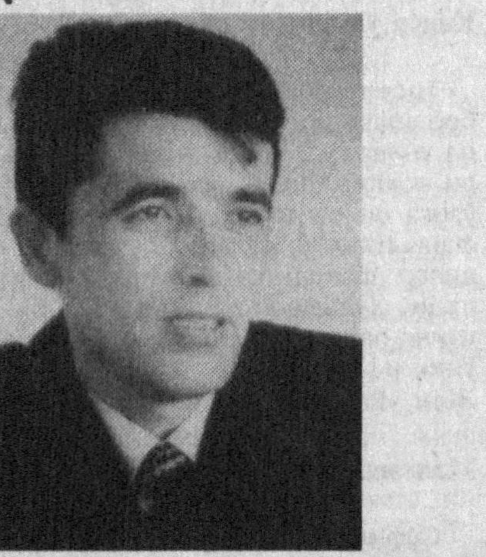

Хаёлинг-ла яшадим фақат
Сенсиз кўзларингга термулиб
Кўзларимга зор эмас эдим
Сенинг кўзларингда яшадим.

Сен кетганда йўқотиб бўлдим
Телбалигим қолди ялонғоч
Гуллар эдим сирларимга мен
Мева ейди энди бошқалар.

* * *

Қушлар ин қуради хаёлларимга
Ўсишни истамас ЛЕКИН бу дарахт
ЧУНКИ кўкрагида бордир полапон

Бу қуш осмон нелигин билмас
Унга барибирдир... Осмон билан ер

Қушлар ин қуради хаёлларимга
Руҳимга қараб ўсмоқда шохлар

Полапон тезроқ уч
Тезроқ қочиб қол

Йиқилиб кетасан ахир
Юрагимнинг тубсиз жарига.

* * *

Умидим дарёни кўрмоқ
Ҳаммасини йиғлаш шарт эмас

Фотиҳага қўл очган каби
Бир ҳовуч сув ичмоқчи бўлиб
Соҳилга етсам бас

Сен илондек кузат мени
Ҳаёт
Дунёни бир ҳўплаб ичишимни кўр!

* * *

Қушдай уйқуга кетасан
Қанотинг борлиги
Ёдингга тушса
Юрагинг шувв этиб кетар
Бироқ
Эсламайсан
Қушдай уйқуга кетасан
Тошга айланасан уйғонаётиб
Уйғонмайсан
Тошдан ажратиб олсалар-да
Жисминг гўё ухлаётган одам ҳайкали
Эсламайсан
Қушдай
уйқуга кетганингни.

* * *

Осмон тасвирида юлдузлар — оҳанг
Милтираб товушлар ўзгарадилар...
Етиб келмагандир — ҳамон олисда,
Сен энтикиб кутган қўшиқлар...

Сен кутган бахт олдинда ҳамон:
Осмон...
Тасвир...
Юлдузлар...
Оҳанг...

* * *

Соат миллари тўкилиб кетди,
Энди англаб бўлмас —
Ўтаётган лаҳзани...

Рақамли ҳаётдан айрилиб,
Фаҳмлашга эринаман кунларни.

Вақт дарахтидан
Олмадек узилди бир лаҳза —
Сониялик оқимига тескари товуш...

Қайтариб бермоқчи бўламан вақтни,
Ҳукм бўлмас ҳеч.

* * *

Мени кимдир
Севиб қолган бўлса керак,
Йўқса,
Бунча яшамас эдим —
Кўзларимда қолган излари.

Кимдир кўзларимда қолдирибди изларини
Мен ношуд,
Тирикман кўзимдаги муҳаббат билан —
Энди уни қайтариш малол!

Билмайман,
Яхшилик қиляпманми
Ёки ёмонлик —
Тирикман.

Билмайман,
Шу севгининг соҳиби бўлиб,
Оёғимда юрибман ҳамон!

«Бизга ҳар хил ва яхши шоирлар керак». Владимир Маяковскийнинг бу сўзлари ҳамиша айни замонда айтилгандек жаранглайди. XX асрда ҳам, худди улуғ Навоий давридагидек, ҳар хил ва яхши шоирлар бисёр бўлди. Ўтган асрда буюк миллий шеърият яратилди. (Бу шеъриятнинг ҳали адабиётшуносларимиз томонидан кашф этиб берилмаганлиги эса — бошқа масала!) Ана шу бой ва теран мазмунли шеърият тараққиётига истеъдод даражалари турлича бўлган юзлаб, минглаб шоиру шоиралар баҳоли қудрат ўз ҳиссаларини қўшдилар. Шу қаламкашлар сафида ўз даврида дилбар шеърлари, «Наъматак» достони билан камтарона ҳисса қўшиб, шеър мухлислари эътиборини қозонган Хайриддин Салоҳ ҳам бор эди. Хайриддин аканинг энг яхши шеърлари ҳозир ҳам ўз қимматини йўқотган эмас...

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Хайриддин САЛОҲ

ЖАМБИЛ ТЕРАР ЭДИМ БОЛАЛИГИМДА...

ДЎСТЛАР ДАВРАСИДА

Дўстсиз яшаш мушкул экан англадим,
Дўсти йўқ одамдан буткул айнадим.
Танҳо қолган чоғлар гўё зангладим,
Дўстлар даврасида тошдим, қайнадим.

Дўстларим, келингиз, боримни қўяй,
Камига қарздорман, буёғи узр!
Эзгу ниятингиз оламга ёйй,
Базми суҳбатингиз бахш этсин ҳузур.

Майлига, эшигим ҳалқасин қоқиб
Ҳар куни келингиз, бўлса иложи.
Сизсиз — борлиқ мени қилгандек таъқиб,
Сизсиз — ишимнинг ҳам бўлмас ривожи.

Сизсиз — шан кулбамнинг чироғи ўчиқ,
Чироғсиз кулбанинг бир пулдир нархи.
Сизсиз юрагимдан оқмайди қўшиқ,
Қўшиқсиз юракнинг тошдан не фарқи?

Сизлар билан яшаш йўлин танладим,
Хилватда кезишдан буткул айнадим.
Танҳо қолган чоғлар гўё зангладим.
Дўстлар даврасида тошдим, қайнадим.

ОШИЁН

Қалдирғоч одамга яқин бўлай деб
Айвонга ин қурар бериб ортиқ зеб.

Тонг билан тушсин деб рақс, мақомга
Кабутар токчаси қурилар томга.

Болаларим етсин дея воягa
Бургут ошён ясар баланд қояга.

Менинг шу бургутга келади рашким!

ЯККАЧЎП

Раҳмат сенга, раҳмат яккачўп,
Кўприклардан ҳеч фарқ қилмадинг,
Ўтган чоғда сендан мен, маҳбуб,
Тўлқинларга, йўқ, ғарқ қилмадинг.

Болаликда кўрганман сени,
Ўзинг унча эмасдинг улкан.
Аммо бизнинг тоғдай севгини
Билмам, қандай кўтарди елканг?!

Дилдор икков ошиб тоғ, довон
Йўл босармиз ҳали анча кўп.
Ўшанда ҳам сени ҳеч қачон
Унутмасмиз асло яккачўп!

* * *

Ношукурми деймаn одамзот,
Гўдакликда шу ўйлагани:
— Тез улғайсам, катта бўлсам бот,
Кексаларга қўшилсам қани!

Умр кўриб яхшими-ёмон,
Қоттанида суяги-тани,
Юрагида шу бўлар армон:
— Қайта бошдан ёшарсам қани!

* * *

Юксакда қўш қайин ўсмиш теппа-тенг,
Бу балки чин дилдан севишганидан.
Ва ёки кўп йиллик айриликдан сўнг
Бир-бири-ла қайта қовушганидан.

Яшаётган сатрлар

Бўронлар қилолмас уларга ҳужум,
Ажрата олмайди довул ҳам, ел ҳам.
Шу қўш қайин янглиғ бизнинг ҳам гулим,
Орамиздан ўтмас қил ҳам!..

* * *

Арғумоқдан ўтмоқ бўлар арғумоқ,
Ирмоқдан ошмоқчи бўлади ирмоқ,
Сойлар бар тутқазмай чопади сойга,
Ҳар ерда пойга...

* * *

Ўралиб оқ кўрпага
Ётар боғлар-боғчалар.
Қишни куйлашни манга
Ўргатади зоғчалар.

Қалбим тепиб тўлқинда
Ёз ҳақида соз чалар.
Ёзни куйлашни мендан
Ўрганади зоғчалар.

* * *

Хайриятки тушди энгилдан
Чопон, телпак — қиш кийимлари.
Хўмрайгандек чекка-чеккадан
Онда-сонда қор уюмлари,

Эрта-индин гуркирар ҳаёт
Қуёш ўти ёқилганида.
Бинафшахон ўзида йўқ шод
Чаккага илк тақилганидан.

* * *

Жамбил терар эдим болалигимда,
Кўп гуллардан уни кўрардим афзал.
Йўлимда ётса-да лола, гулсафсар...
Жамбил терар эдим болалигимда.

Онам қувласа ҳам боғдан «ҳай-ҳай»лаб,
Саралаб терардим, қилардим боғлам.
Гўё жамбил билан гўзалдир олам,
Бағримга босардим уни авайлаб.

Турна қатор ўтиб кетса ҳам йиллар
Гулга шайдолигим тугамас ҳануз.
Қайдасиз, мен терган даста жамбиллар,
Қайдасан, жамбилдай дилбар қўшни қиз?

ҲИКОЯ

Алишер ФАЙЗ

ПУЛ САНАШ

Маргарита Зя пул санашни яхши кўрарди. Бу машғулот уни овутар ва айни пайтда ҳаяжонга соларди. Айниқса, қалин пул боғламларининг ҳузури бошқача эди. Аслини олганда, пулнинг қанақалиги аҳамиятсиз — миллий пулми ёки хорижнинг пулими, йирик ёки майда пулми, барибир эди. Лекин бир сафар ўгай акасининг юздолларлик пулларни уч бор қайта санагани тез-тез ёдига тушиб туради. Оҳ, шунда қандай лаззат олган эди-я! Бу ўн дақиқача давом этди, чамаси. Маргарита, бор дунёни буткул унутиб, осмону фалакка павоз қилди.

У бирор банк ёки идорада ҳисобчи бўлишни хаёлига ҳам келтирмасди. Ўқитувчилик қиларди ва тақдиридан нолиб гапирмасди. Бироқ ўзиники бўладими ё бегонаникими, пул санашга, қайта-қайта санаб кўришга ҳар доим, ҳар жойда шай эди. Баъзан Зя тушида пул санар, лекин, ҳайратга соладигани, тушида бу машғулот ҳар доим ҳам ёқимли бўлмасди. Бир сафар пуллар қўлига чиппа ёпишиб қолди, Маргарита улардан ҳеч қутулолмади. У гир айланар, қўлларини силкитиб уларни юлқиб туширмоқчи бўлар, лекин пуллар аксинча бадтар терисига бирикиб, сингишиб кетарди. Бошқа бир қўрқинчли туш ҳам кўрган эди: қоғоз пулларнинг катта тўдаси навбатга туриб, Зянинг қайта санашини кутарди. Пуллар уни санашга рози бўлишга, ундаб ялинишди. «Илтимос қиламиз, бизни бир санганг!» — деб қичқиришарди улар ночор аҳволда. Маргарита ортиқ чидаб туролмаслигини яхши билсада, анча вақт қаршилик қилди. Ниҳоят, санашни бошлади. Дастлаб бу унга ёқди, лекин пуллар келаверди-келаверди, уларнинг кети кўринмасди. Ораларидаги сурбетлари: «Мени сананг, мени сананг», — дея навбатга қарамай тиқилинч қиларди. Маргарита пуллардан қочиб, қаергадир беркинишга мажбур бўлди, лекин улар етиб келишиб қуршаб олишар, ҳар тарафдан суқилишиб, уни санашга, қайта-қайта санаб чиқишга мажбур қилишарди...

Бугунги кун эрталабдан яхши бўлди, Лондонда майнинг одатдаги ҳавоси ҳукм сурарди. Ҳаво тоза, ёмғир ора-сира томчилаб ўзини эслатиб қўяр, бироқ инжиқлик қилмасди.

Зя ишлайдиган мактаб уйига яқин жойда эди. Маргарита одатдагидай ишга пиёда кетди. Йўл яшил ўриндиқлар ўрнатиб қўйилган чоғроқ боғ ичидан ўтарди. Ўриндиқлардан бирининг ёнидан шундоқ ўтаётиб, Маргарита туйқусдан ерда ётган, елим қоғозга ўроғлиқ бир даста... пулни кўриб қолди. Аввалига кўзларига ишонмади — Лондоннинг қоқ марказидаги боғда бунча пул нима қилсин? Лекин, яқинроқ келиб қўлига олганидан сўнг, пулларнинг ҳақиқийлигига, яъни яп-янги юздолларликлар эканига ишонч ҳосил қилди. Қалин бир даста юзталиклар!

Вақт эрталабки саккизу ўттиз эди, дарс бошланишига ярим соат бор, лекин болаларни рўйхатдан ўтказишгача ўн минут қолган. Нима қилсин — полицияни чақирсинми, йўловчиларга қичқирсинми? Балки пулларни шу орадаги, яқинроқдаги... Бироқ у бир қарорга келолмасди. Ё уйга элтсинми? Ёки мактабга олиб боргани маъқулми? Кейин бамайлихотир газетага эълон берар? Балки уларни шу ерга ташлаб кетар? Атрофда ҳеч ким кўринмас, онда-сонда узоқдан йўловчиларнинг қораси кўзга чалинар, Маргаританинг бошида эса фикрлар ғужғон ўйнарди.

У кўзини сирли бир даста пулга қадаганча, қоқилган қозиқдай

турган жойида қаққайиб турарди. Афтидан, беш ёки етти дақиқача ўтди, эҳтимол, кўпроқдир. Ёнидан ўтиб кетган икки-уч одам унга эътибор беришмади.

Бу ерда қанча пул бор экан? Қанийди бир санаб кўрса. Иложи борми? Ана ўриндиқ. Санагани — ўзиники қилиб олди, дегани эмас-ку. Санаганда шиқирлайдиган юздолларликлар, бундай яп-янги гард юқмаган қоғоз пулларни ҳали ҳеч қачон унинг қўли кўрмаган. Санаса, ўзиям, роса жазавага солса керак! Бир марта санайди, холос, кейин уларни ётган жойида қолдиради ёки полиция бўлимига олиб боради. Мактабчи? Ҳеч қиси йўқ, шунча вақт ишлаб ҳали бирор марта ишга кеч қолмаган, бугунги майда қоидабузарликни амаллаб тушунтирса бўлади. Шу йил Зя Миддлесекс графлигида энг яхши математика ўқитувчиси деб тан олинган, мактаб маъмурияти ҳам унинг қадрига етади.

Марагарита ўриндиққа ўтирди, елим қоғозни очиб пулларни олдида, атрофга бир ўгирилиб қараб, санашга тушди. Бу ақл бовар қилмайдиган қандайдир бир ғаройиб машғулот эди. Ўта мароқли, ҳайратланарли, Швейцария шоколадидан ёки ҳатто Вивалди мусиқасидан-да ширин эди. Пулларнинг шитирлаши худди севимли бастакорининг Allegroсидай Зянинг жонига ҳузур бағишларди. Юздолларликлар 276 та экан, яъни 27600 америка доллари! Қарийб бир йиллик маоши унинг.

Нега энди 276 та? Эҳтимол, у адашгандир? Қайта санаш керак, бу, ахир, бегонанинг пули-я, хатога йўл қўйиб бўлмайди. Ўқувчилар бироз кутиб туришар. Қандай юпқа, нақадар нозик бу яп-янги пуллар. Хушбўйлиги-чи, хушбўйлигини айтмайсиз! Янги узилган сарҳил меваларнинг, денгиз ҳавосию француз атирларининг ҳиди қоришиб кетган.

Маргарита 58га келганда, майдончада ёшгина аёл боласи билан пайдо бўлди. Аёл бир даста пулни қўлида ушлаб турган Зяга қизиқсиниб тикилди. Роҳати бироз бузилган бўлса-да, Зя чалғимасликка, пулларни охиригача санашга қарор қилди.

Бу орада яна бир одам — кекса эркак киши ғилай кўзларини Зяга тикди ва ҳатто нарироқда тўхтаб қараб турди. Маргарита, гарчи ҳисобдан адашмаган бўлсада, асабийлаша бошлади. 73,74... аммо бу, барибир, жуда ажойиб ҳиссиёт, у анчадан буён бундай ҳолатни бошидан кечирмаганди. Гўё мусибатлари аригандай, яқингинада бўлиб ўтган қўйди-чиқди можаролари гуриллаган трамвайдай ғизиллаб ўтди-кетди, ёлғизлик чекинди, молиявий муаммолар барҳам топди... 113,114... афтидан, майдончада яна кимдир пайдо бўлган кўринади, йўқ, икки ё уч киши, лекин чалғимаслик керак, бўлмаса яна қайта санашга тўғри келади... 155,156... хўш, нега энди ҳаммаси унга кўз тикиб қолишди... 188,189...

Майдончага тўпланган одамлар ҳайрон бўлиб бир-бирларига қарашарди.

«Балки хорижликдир, лекин ўхшамайди», — ўйлади бекорчилардан бири.

«Полицияга хабар бериш керак, бундай бир даста нақд пулни қўлда ушлаб туриш жудаям шубҳали», — деган фикр ўтди иккинчи йўловчининг хаёлидан.

«Долларлар, ҳали бироргасининг белиям қайрилмаган, бокира! Менда бўлсайди шунча пул, дарров ишлатиб юборардим», — орзу қилди яна бир гувоҳ бўлиб турган аёл.

Кутилмаганда шу атрофда ўйнаётган бола итқитган копток Маргаританинг елкасига тегди. Бу энди қуюшқондан чиқиш билан баробар эди. Қанақа одамлар ўзи, жамоат жойида болаларига қарашмайдиям!

Бу кетишда ҳисобдан адашиш ҳеч гапмас... 223, 224... Зя барибир санаш маромини бузмади, ўзининг эзгу тилагига айланган машғулотини бир нафасга бўлсин тўхтатмади.

Энди майдончада ит пайдо бўлди. Итга, афтидан, янги юз долларлик қоғозларнинг ҳиди ёқиб қолди шекилли, узун тумшуғини чўзиб пулга яқинлаша бошлади. Маргарита жониворларни яхши кўрарди, у ҳатто итлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш жамиятининг фаолларидан эди. Лекин бу кўппакнинг ўзини тутиши ғирт бемаъни, ёввойиларга хос. Эгаси қаерда бунинг, қаёққа қараяпти? Бизда фақат итларга ҳақ-ҳуқуқ берилмаганку. Кет... 258, 259... қани кет бу ердан, илтимос... 265, 266...

Озгина қолди, мана ҳозир охирига етади — Маргарита санашни якунлайди ва ... бир неча сония кўзларини чирт юмади, лаззатли лаҳзаларни имкон қадар чўзади. Ана шу ҳисни ёдда сақлаб қолиш керак, бу бир умрга татийди.

— Кечирасиз, сизга бунинг бари ғалати туюлмаяптими? — Зяга мурожат қилди шляпали қария. Сирли ҳисобчининг жавобини кутиб атрофдагилар жонланишди.

Маргаританинг чолга қайрилиб қарашга ҳам имкони йўқ эди, у шундай мароқли машғулотнинг якунига етай деб турибди! 276, 277... Нега бунақа? Олдин санаганида 276та эди, ҳозир битта қоғоз пулга кўп чиқди? Бундай бўлиши мумкин эмас! Бу одамларга ўзи нима керак, сурбетлар, ҳаммасини чалкаштириб юборишди. Ўзларининг иши билан шуғулланишса-чи! Маргарита, зўр ҳузур-ҳаловат туйган бўлса-да, барибир қаттиқ хафа эди.

Нима қилиш керак? Пулларни шу ерга ташлаб кетаверсинми ёки ҳар ҳолда, полиция маҳкамасига олиб боргани маъқулми? Э, йўқ! Икки бор қайта санаганда икки хил чиқиб турибди-ю, қандай қилиб олиб боради? Қолаверса, бу ғаройиб қоғозчаларни яна бир марта мазза қилиб санагиси келаётир.

Маргарита 233га етганда, бекорчилардан бирининг чақириғига биноан полициячи етиб келди. 247га келганда эса у ишлаётган мактаб директори ҳам пайдо бўлди. Сотқинлар! Дарров етказишибди-да! Ҳаммаси бўлиб унинг атрофида 15тача одам тўпланди.

278! Э, бу нимаси, яна хато санадими? Маргаританинг таъби жуда хира бўлди. Ҳаётида бунақаси ҳали бўлмаганди. Э, жин урсин бу одамларни, қуриб кетсин мактабиям! Долларлар, яп-янги, юпқа, мўртгина долларлар ўзларини қайта санашни ўтиниб сўрашарди. Зя ҳам айнан шуни хоҳларди. Рад этиб бўлармиди? 1, 2... Кетинглар, тегманглар менга... 28, 29... Полиция! Одамлар! Мени тинч қўйинглар... 65, 66... Мендан нима истайсизлар? Бу менинг пулларим, йўқ бу сизнинг пулингиз эмас... 133, 134... Касал эмасман, менга шифокорларнинг кераги йўқ, боғламанглар мени, мен ҳозир мактабга бориб, болаларга дарс бераман, мен округдаги энг яхши математика ўқитувчисиман... 168, 169... Мен адвокат талаб қиламан, қадримни, эркимни, ҳақ-ҳуқуқларимнинг ҳимоясини талаб қиламан... Қўлингизни тортинг мендан... 201... Бермайман, йўқ!.. 246, 247... Қўйиб юборинглар, бўғманглар мени, нафас ололмаяпман... 262... Мен ўлаяпман, э худо, ҳушдан кетаяпман... хайр... 278, 279... Э, йўқ, бу сафар ҳам бошқача чиқди, яна тўғри келмади...Қайта санаш керак, ҳозироқ... 1, 2... оҳ, бу қандай ҳузур...

Кундузи боғда бирор кимса кўринмади. Одамлар аллақачон ўз ишларига тарқаб кетишганди. Бироқ шу атрофда безовталаниб юрган ит бир ниманинг ҳидини олди, кейин иккита юздолларлик пулни топди, нималарнидир эслай бошлади ва... санашга тушди... 1, 2... йўқ... 2, 1... йўқ...

Рус тилидан
Алишер ОТАБОЕВ
таржимаси

Холдор ВУЛҚОН

МЕН ЯШАЙ ОЛМАДИМ ДУНЁДА СЕНСИЗ

ТАЗАРРУ

Мен осмонни иккиқат дебман,
Кечиринглар, еттиқат экан.
Санчилар, деб булутлар қўрқар,
Иягимда ўстирсам тикан.
Кечиринглар, менинг кўзимга,
Кўринибди мисоли безак.
Сигирларнинг нодир асари,
Атиргулга ўхшаган тезак.
Узр, писанд этмаган бўлсам,
Назокатли кимсалар дидин.
Устин қўйиб Фаранг мушкидан
Даладаги бурганлар ҳидин.
Маъзур тутинг, ўхшаса агар,
Бармоқларим семиз қуртларга
Ва кузатсам сиздан берухсат,
Турналарни олис юртларга,
Узр, одам ҳисоблаб сизни,
Борган бўлсам баъзан топиниб.
Хайр энди, вақт кеч бўлди,
Мен ухлайин ерни ёпиниб.

МЕВАЛАР

Сарғайиб пишган беҳи мевалари,
Одамзод муштига ўхшасаю
Уларни кимлардир еса, билгинки,
Муштлар ҳам одамнинг
Пишиб етилган
Мевалари эрур шубҳасиз.
Демак, уларни ҳам
Қачондир, кимлардир ейиши керак!

ЁЗ ОҚШОМИ

Олови тортилган ўчоқдай дунё,
Оқшом қашшоқ эмас товушларга бой.
Ҳадемай ёришар ойдин сукунат,
Ёришар кимсасиз овоз етмас жой.
Ҳайратдан ағрайиб қолади гуллар,
Руҳимга бахш этиб ҳаловат, ҳузур.
Гулни ағрайтириб қўйгани учун
Ой сўраб ўтирмас биздардан узр.
Цирк гумбазига ўхшайди осмон,
Бунда ҳаво, хаёл, томоша текин.
Ғамлари ухлаган мудроқ дунёда,
Мен сени соғина бошлайман секин.

САДОҚАТЛИ ЧИРИЛДОҚ

Оқшом. Дала ҳовли, ўйга чўмасан,
Хонанг деразасин боғларга очиб.
Мен-чи киприк қоқмай тураверaman,
Эринг келганда ҳам кетмайман қочиб.
Эсингдами, сени фироқ ўтида
Куйдириб бир замон кетгандим ўлиб.
Мана, тағин қайтиб келдим ёнингга,
Қайтадан тирилиб, чирилдоқ бўлиб.
Ҳовлингда бунча кўп бўлмаса гуллар
Ё бугун байраммми? Гуллар сайлими?
Севгилим, шу гуллар очилиб ётган
Ҳовлингда чириллаб юрсам майлими?

ТОШБИТИК

Фақат осмон билан тирикмас инсон,
Яшаб бўлмайди-ку қадрдон ерсиз.
«Яшаса бўлади», дейишинг мумкин,
Ғарлар яшагандай жаҳонда эрсиз,
Яшаб бўлар, дерсан қуёшсиз ҳатто,
Ойдин далаларсиз, тумансиз, қорсиз.
Ватансиз ва Эрксиз, тутқун қул бўлиб,
Яшаш ҳам мумкиндир ғурурсиз, орсиз.
Ҳатто худосиз ҳам яшаш мумкиндир,
Яшашинг мумкиндир оламда менсиз.
Қабртошим муштлаб қарғама, чунки
Мен яшай олмадим дунёда сенсиз.

КАНГЛУМ

(Икром Отамуродга)

Кўнглим чўкиб кетган
Қўҳна гўр каби.
Уни кўтаролмас
Энди ҳеч кимса.
Ана, кўнглимга йўл топмоқчи бўлган
Ёвларни ортидан эргаштирганча
Шошиб келаётир сотқин эҳтиёж.
Нега ўлдирмадим эҳтиёжимни?
Нега ўлдирмадим?! —, дедиму,
Ўт қўйдим жар узра лапанглаб турган
Кўнглимнинг омонат кўприкларига.

ҚИЗҒАНИШ

Ўша баҳор ҳамон ёдимда,
Гуллаган ўриклар ортидан чиқиб
Ҳовлимизга мўраловди
Кўкраклари диркиллаган,
Оппоқ ва Момиқ,
Қип-яланғоч, ҳаёсиз булут.
Хотинимнинг
Рашки келган эди шунга ҳам.

100 000 СЎМ ЎЗИМИЗГА ҚОЛДИ, ҲОЗИРЧА...

Газетамизнинг ўтган жума сонида эълон қилинган саккиз саволга, афсуски, тўла ва тўғри жавоб топганлар бўлмади. Мукофот пулига асосий даъвогарлар 3-4 та саволдан нарига ўта олмадилар. Телефонлар ҳамон жиринглаб турибди, аммо тўғри жавобларни топиш бироз мушкуллик қилди чоғи, ғолибни аниқлаб унга ваъда қилинган юз минг сўмни жўната олмадик.

Тўғри жавоблар қуйидагича эди: 1. Сўфизода. 2. Учқўрғон. 3. Ҳозирги Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг собиқ фотомухбири Абдусаттор Тўраев. 4. Зооветеринария техникуми талабалари томонидан чиқарилган «Қирқимчи» газетаси. 5. Америка Қўшма штатларида истиқомат қилаётган 86 ёшли миллатдошимиз Аҳмад Эртакун. 6. Иззат Султон. 7. Нормурод Нарзуллаев. 8. Усмон Азимов.

Кўплаб газетхонларимизнинг илтимосларига биноан, бироз юмшатилган навбатдаги саккиз савол газетамизнинг келгуси сонида эълон қилинади. Юз минг сўм, ҳарқалай, ёмон пул эмас. Омадингизни синаб кўринг!

Сабоқ

ИСТИҲОЛА

ёки андишали адиблар ўгитлари

Хусусий студияларнинг маҳсулотлари бир-бирига ўхшашлиги, фикран саёзлиги, кинематографик маданияти пастлиги билан кўпчиликни ташвишга солаётгани табиий бир ҳол. Айрим ўринларда матбуотдек юксак минбардан шу каби «асарлар»ни қўллаб-қувватловчи фикрлар айтилаётгани кишини таажжубга солади. Бундай видеотасмаларнинг режиссураси ва тасвирий воситалари, улардаги ижро ҳамда мусиқий безаклар ҳақида давра суҳбатларида, киночилар бирлашмасининг кенгашларида бафуржа фикр юритишга катта эҳтиёж бор.

Назаримда, гапни сценарийдан — филмнинг адабий пойдеворидан бошлаш керак. Бугун яратилаётган аксар кино «асарлар»ни бадиийлик мезонларига таяниб таҳлил қилсак, яхши манзара пайдо бўлмаслиги аён. Биргина мисол: «Мунис она» ёки «Алвидо» (дастлабки номи «Алвидо, севги») каби тасмаларни ҳамда уларнинг адабий асосини экран драматургиясининг юксак талаблари ҳамда кинематографик талқин, маданият, малакали ижро ва мусиқий ечим каби тушунчаларни ёдда сақлаган ҳолда таҳлил қилишнинг ўзи амри маҳол. Шу боис кинони, унинг кўп сонли томошабинини назарда тутиб, қалам тебратмоқчи бўлганларга ўзбек адиблари ҳамиша андишали бўлганини, истиҳола қилиб, тайёр сценарийларини ҳам студияга олиб бормаганларини, тайёргарликлари бўлмагани боис сценарий ёзишга узоқ тараддуд кўрганлари, сўнгра уни бир-икки эмас, етти-саккиз марта қайта ишлаганликларини эслатиб қўймоқчимиз.

Мирзакалон Исмоилий ҳамда Раҳим Пирмуҳамедовдан эшитган бир ибратли воқеани келтирай.

— Бир куни эшигимиз тақиллади. Очсам Раҳим ака! Машҳур актёр! Эски филмларда кўриб, ғойибона ҳурмат қилиб юрардиму, ўзлари билан учрашмаган эдим, — деб ҳикоя қилган эдилар Мирза ака. — Эски қадрдонлардек кўришдик. Бир пиёла чойдан кейин Раҳим Пирмуҳамедов дардини айтди: «Рол кутавериб чарчадим. Сценарий ёзиб беринг. Ўзим режиссёр сифатида қўяман. Бир нечта ролни — битта ролни эмас — ўйнайман ҳам. Шуни ҳисобга олиб ёзинг».

«Сценарий ёзиш қўлимдан келармикин...», — деб таклифни рад этмоқчи эдим, Раҳим ака далда бердилар: «Урушнинг оғир дамларида ёзган сценарийингиз Наби Ғаниевга маъқул бўлган. У киши жуда талабчан режиссёр эди! «Биз енгамиз»ни қандай ёзган бўлсангиз, янги асарингизни ҳам шу тарзда битинг. Уч-тўрт ой муҳлат сизга!» — деб муддатни ҳам белгилаб қўйдилар.

Ёздим. Ўйлаб қўйган бир сюжетим бор эди. У насрга ҳам, назмга ҳам эмас, томоша санъатига тўғри келар эди. Мен севган актёр тўрт ролни ўйнашини кўзда тутдим. Раҳим аканинг ижросини, имкониятлари чексиз эканлигини билганим сабабли турли ҳолатларга бой эпизодлар эсимга келаверди. «Девонаи ростгўй» деб ном қўйдим. Лекин асар тайёр бўлганда, менга буюртма берган актёр ҳаётдан кўз юмган эди.

— Студияга бермадингизми, сценарийни?

— Йўқ.

— Раҳим Пирмуҳамедовдан бошқа актёр сиз ёзган тўрт образни ярата олишига кўзингиз етмайдими? — сўрадим мен синчковлик билан.

— Эҳтимол, Наби Раҳимов ўйнай олар. Студияга нима деб олиб бораман. Романим қанчалик ўзимга қадрли бўлса, «Девонаи ростгўй» ҳам шунчалик қадрли. Лекин студиядагиларга ёқадими-йўқми, режиссёр мени Раҳим акадек тушунадими-йўқми буниси мавҳум. Сизга бераман. Хоҳласангиз ўқиб фикрингизни айтарсиз. Дўстларим Наби Ғаниев ва Собир Абдулла ҳақида яхши асарлар яратдингиз. Шунинг учун ҳам сизга ишониб бир нусхадаги сценарийни бераман.

Мирза аканинг сценарийларини ўша куни синчиклаб ўқидим, ўргандим. Менга маъқул бўлди. Агар уни Раҳим ака суратга олиб, ролларни ўзлари ўйнасалар, актёрнинг шоҳ асарларидан бўлар эди. Бу воқеа, менга қолса, камтарин адиб Мирзакалон Исмоилийнинг инсоний фазилатларига, ижодий устахонасига таъриф ва тавсиф бўлиб хизмат қилади. Бир актёрнинг таклифи билан (студия билан контракт тузишни талаб этмай, олинадиган қалам ҳақида ўйламай!) забардаст адиб сценарий ёзишга киришади. Лекин сценарийни киностудияга топширишни ўзига эп билмайди. Истиҳола қиладими, Р.Пирмуҳамедовга мўлжалланган асарини бошқа актёр-режиссёрга топширишни маъқул кўрмайдими, ҳар қалай, «Девонаи ростгўй» адибнинг шахсий архивида қолиб кетади.

Мирза ака тилга олган шоир ва драматург Собир Абдулла ҳам «Тоҳир ва Зуҳра» сценарийси ёзилиши, экранга кўчирилиши жараёнини тилга олганида, ўзининг хизматлари ҳақида эмас, Наби Ғаниевнинг юксак малакаси, талабчанлиги ҳақида сўзларди. XV аср афсонаси заминида пиеса, спектакл яратган, сценарий ёзилишида ҳам жонбозлик кўрсатган бу адибнинг ҳозирги «Қозоғистон» кинотеатри рўпарасидаги ҳовлиларига борганимда «Тоҳир ва Зуҳра» сценарийси ва филми яратилишида Н.Ғаниев ҳам драматург, ҳам режиссёр, ҳам актёр сифатида иштирок этганини такрор-такрор айтган эди.

— Ёзилиш жараёни қандай кечган? Наби аканинг исм-шарифлари титрда муаллиф, муаллиф-шерик сифатида кўрсатилмаганку, — деб сўрайман.

— Кечалари сценарий ҳақида қизғин мунозара бўларди. Кейин эртага ёзиладиган кадрларни белгилаб олардик. Эрта тонгда чойсиз (баъзан тушлик ҳам насия бўларди), кечгача ўйлаганимизни қоғозга туширар эдик. Наби Ғаниев гоҳ ғазаб билан, гоҳ қўшиқ хиргойи қилиб асар ҳақида бош қотирарди. Бизни ҳам ўзидек тинимсиз ишлатарди. Менинг сценарий ёзишда тажрибасизлигим унга ҳалақит берарди... Урушнинг оғир кунлари шундай санъаткор ёнида қийинчиликларни енгиб «Тоҳир ва Зуҳра» сценарийсини ёзиб тамомладик.

Аҳамият беринг: Н.Ғаниев дўсти Собир Абдуллани кадрлар устида фикрлашга ўргатган. Аввал кадрлар ва уларнинг эпизод ҳажмидаги мажмуаси белгиланган, сўнгра улар сценарийда батафсил таърифланган. Сценарийнавис ҳамда нозик табиатли режиссёр ҳамкорлиги ила шундай йўл ихтиро қилинган.

Абдулла Қодирий ҳам ана шундай ҳамкорлик тарафдори бўлган. У кинони биладиганларга сценарий ёзмоқчи бўлган ўзбек ёзувчиларини «тиркаб» қўйишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаган. «Работ қашқирлари» филмига ёзган тақризида «... ўзбек киносини чин муваффақиятга олиб борадиган нарса мумкин қадар сценарий ёзувчиларни ўзбеклардан етиштириш...» деб оқил сўзларни айтгани маълум. Кейинчалик «Ўткан кунлар»ни экранлаштирган Йўлдош Аъзамовнинг гувоҳлик беришича, адиб сценарий ёзишга ўзини тайёр деб билмаган, кўпроқ актёр бўлмагани боис Отабекни «оқ чодирда» (А.Қодирий ибораси) — кинода — намоён эта олмаслигидан ачиниб юрган.

Қодирий сценарий ёзмаган. Лекин эндиликда биз бу наср устасидан қолган меросга ижод мактаби, жумладан, ёш сценарийнавислар ёзиш маҳоратини ўзлаштириши учун хизмат қиладиган манба сифатида ҳам қараймиз.

Абдулла Қаҳҳорнинг диалог қуриш маҳорати кино аҳлини ҳамиша қизиқтириб келган. Икки филм — «Маҳаллада дув-дув гап» ҳамда «Истиқбол йўли»даги диалогларни худди шу адиб ёзган, таҳрир қилган. Сўнгра адиб тўлиқ метражли кино асарнинг сценарийсини ёзишга киришган. «Синчалак» филмининг титрларида А.Қаҳҳорнинг исм-шарифларини ўқийсиз. Адибнинг Дўрмондаги уйларига борганимда ҳам шу ҳақда фикр билдирилган эди.

— Икки асарингиз — «Шоҳи сўзана» ва «Синчалак» экранга кўчди-ю, оригинал даражасига кўтарилмади. Пиесангиз ҳам, қиссангиз ҳам мазкур сценарийлар ва филмлардан устун туради. Бунинг сабаблари нимада? — деб сўраганимда, Абдулла ака эшик олдида ялтираб турган кўк мотороллерга ишора қилиб, афоризмни эслатадиган жумлаларни айтдилар:

— Сиз мотороллер миниб келибсиз қишлоғимизга. Самолётни бошқариш даъвоингиз бўлмаса керак. Бу гап, аввало, ўзимга тегишли: Нега «Синчалак»ни ўзим сценарийга айлантирмоқчи бўлдим? Мен кинодраматург эмасман-да! Оқибат нима бўлди — кўриб турибсиз. Мен, аввало, ўзимни айблайман. «Шоҳи сўзана»ни москвaликлар сценарий қилишган, озарбойжонлик Н.Бекназаров режиссёр сифатида ижод этмоқчи бўлган... Таажжубланаман холос. Ўзим учун хулоса қилдим — иккинчи марта сценарий ёзмайман. Бу бошқа бир олам экан!

— Икки филмнинг диалогини ёзишингиз жараёни қандай бўлди? — деб савол берганимда Абдулла ака ҳайрон бўлиб менга қарадилар, «Бу йигитча куни кеча рўй берган воқеани қаердан билдийкин», деб ўйлаб қолдилар чамаси.

— Кўп «йўқ» дедим, бўлмади. Хасталигимни ҳам айтиб кўрдим. Шифохонага ҳам боришди. Кўнмаганимнинг сабаби бор. Бир киши сценарий ёзса-да, иккинчиси унинг диалогларини тузса!..

Газетанинг чекланган саҳифасини ҳисобга олиб ҳикоямизни шу ерда тўхтатамиз-да, хулосаларимизни айтамиз: сценарий бўлажак филмнинг экрандаги умри узоқ ёки қисқа бўлишини белгилаб беради. Бир ярим соат давом этадиган заиф филмни 500-600 минг томошабин кўрса, қанча вақт бекор кетганини ҳисоблаб кўринг. Етук адибларимиз бу ҳолни ҳисобга олиб ижод этганлар ёки кинони бир олам билиб, сценарий ёзиш масъулиятини ҳамиша ҳис этганлар. Уларнинг кинодаги фаолияти муайян режиссёр, актёр, ҳатто рассом ва оператор билан боғлиқ бўлган...

Ҳамидулла АКБАРОВ

Театр

САЙҚАЛ ДАВОМ ЭТАДИ

Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбек таваллудининг юз йиллиги муносабати билан Ўзбек Миллий академик драма театрида саҳналаштирилган «Адибнинг умри» спектакли томошабинларда ҳам, театр санъати мутахассисларида ҳам катта қизиқиш уйғотгани табиий. Зотан, спектакл ижодкорлари обрў-эътиборли санъаткорлар — Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, режиссёр Валижон Умаров, Ўзбекистон санъат арбоби, рассом Бахтиёр Тўраев ва Миллий театрнинг бир гуруҳ истеъдодли артистлари эканлиги улардан катта санъат асари кутишга асос берди.

МИЛЛИЙ ТЕАТРИМИЗНИНГ "АДИБНИНГ УМРИ" СПЕКТАКЛИ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Ойбек ўз ижоди, буюк инсоний хусусиятлари билан халқимиз қалбига шунчалик сингиб кетганки, унинг сиймоси, бутун борлиғи ўзбекнинг миллий ифода белгиси, рамзи сифатида қабул қилинади. Табиий, Ойбекнинг жонли образини намойиш қилувчи спектакл орзиқиб кутилди. Чўзиб ўтирмасдан айтиб қўяқолайлик, театр бу борада умидни оқлади. Ойбек сиймосини жонлантириш учун ўз сафида муносиб ижрочи топа олди. Қиёфаси китоблардан, тасвирий санъат асарларидан ҳаммага жуда яхши таниш бўлган Шахс сиймосини ишонарли гавдалантириш саҳна санъати учун ўта мураккаб вазифа эканлиги сир эмас. Ғафур Ғулом ибораси билан айтганда, ижодий жамоада ақл билан меҳнат ҳамкорлиги туфайли истеъдодли актёр Фатхулла Маъсудов саҳнада жонли Ойбек бўла олди. Спектакл бошланганидан сўнг артист аста-секинлик билан ўз қаҳрамони хатти-ҳаракатлари, кўз қарашлари, мулоқот услубларини уруғлаш орқали Ойбеклаша боради. Томошабинда ишонч ҳисси мустаҳкамланиб борди ва спектакл ниҳоясида Ф.Маъсудов қаҳрамони касбдоши, биродари, меҳрибон дўсти Ғафур Ғулом билан бирга томоша залига тикилиб турган айнан Ойбек эканлигига шубҳа қолмади.

Спектакл хотимаси томошанинг энг эмоционал, энг бадиий ва мукаммал нуқтаси дейиш мумкин. Томошабин қалбини ларзага соладиган ҳаяжонли воқеа воситасида туғиладиган якуний ҳолат жуда қимматлидир. Ойбекка хиёнат қилган кимса юзтубан бўлиб, кечиришини илтижо қилади. Унинг ҳолатига чидай олмаган хаста Ойбек ўрнидан туриб, елкасидан тутиб турғизар экан, бу ҳолатни кўрган кишининг қалби жунбушга келмай иложи йўқ. Ойбекнинг буюк инсонийлик хислати, одамга ишониши, яхшиланишига умид билан боқишларини Фатхулла Маъсудов қатъият билан намойиш қилади. Ойбекнинг рафиқаси Зарифа образи Лола Элтоева ижодида ёрқин саҳифалардан бирига айланишига ишонамиз. Актриса ижросида жўшқинлик хислатига босиқлик ва мушоҳада сингиб бормоқда.

Чўлпон — Муҳаммадали Абдуқундузовнинг Усмон Азим қаламига мансуб «Кундузсиз кечалар» асаридаги муваффақиятли образларидан бири эди. Бироқ бу спектаклда худди ўша Чўлпонни кўриш кишида таажжуб уйғотади.

Ғафур Ғулом образи Рустам Каримов ижросида спектаклнинг бадиий бойлигига айланиб, унга жон бағишлайдиган бир бўлаги дейиш мумкин. Финал саҳнада хаста Ойбек ёнида ўтириб, ўзининг «Шум бола» қиссасидан парчалар ўқиб, дўсти кўнглини овлашга уриниши ҳаётий, ишонарли бўлиб, томоша залига ҳам илиқлик бағишлайди.

Мэлс образи ёш актёр Шуҳрат Нуралиев ижодида жиддий ютуқдир. Кўпроқ комик жанрдаги ролларни ижро этиб келган Шуҳрат Нуралиев сиёсий интриган, шафқатсиз кимса образини ниҳоятда ишонарли яратган. Аммо бу бир ёқлама кўринади. Актёр ўз ижрочилик бисотидаги юмор имкониятларидан тўла фойдаланганида, мазкур образ янада бойиган бўларди.

Шундай мулоҳазани истеъдодли актёр Абдураим Абдуваҳобов ижро этаётган Кабулов образига нисбатан ҳам қўллаш мумкин. Одамни ютворадигандай хонада баҳайбат стол юқорисида, оқподшо замонасини эслатадиган креслога чўкиб ўтирган бақ-бақалоқ, пак-пакана терговчи — А.Абдуваҳобов саҳнаси ҳам «қора юмор» билан йўғрилса, бутун саҳна жонланармиди? Қизил империя бошқарув системасига хос маккорлик очиқдан очиқ дўқпўписа билан характерланмайди. Бу рол матни ҳам муаллифдан бойитилишини кутади, чамамда.

Абдулла Қодирий образи ўзбек китобхонига жуда яқин ва таниш бўлган қиёфани эслатмайди. Рол матнида ёзувчига хос теранликни ҳис этиш қийин. Умуман, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Саидносир ва Ойбек иштирок этадиган биринчи саҳнада буюкларнинг мулоҳазалари яланғоч жумлалардан ташкил топганлиги боис мураккаб, фожеали давр зиёлиларининг табиатларини тўла очиб беролмайди. Уларнинг тақдири, дунёқараши, турмуш тарзи айрим пиесаларимизда кўрсатилаётганидан кўра мураккаброқ деб ўйлайман.

Шунинг учун яқин тарихимиздаги воқеаларда фаол иштирок этган, шу жумладан, қатағонга дучор бўлган ижодкорлар хусусида таҳлилларга нуқта қўйилди, дейиш қийин. Мэлс сингари ишларни қилган, аммо фош қилинмаган кимсалар ҳали ҳам топилса керак. Бироқ улар ўзларини худди саҳнадаги Мэлс сингари тутганларида аллақачон ошкор бўлган бўлар эдилар. Демак, ҳамма гап система, унинг малайларининг маккорлигида. Адабиёт ва санъат, айниқса, театр бир қарашда кимлигини пайқаш мушкул образлар воситасида иш юритса, ўз мақомига мос келади, деб ўйлайман. Шу жиҳатдан Ойбекка бағишланган спектакл яратиш ниҳоятда мураккаб вазифа эканлиги кўриниб турибди. Пиесадаги Мэлс, Сафар, Зоҳид, Иванов, Кабулов каби образларнинг реал воқеликда прототиплари мавжуд бўлган. Бошқа персонажлар, яъни Абдулла Қодирий, Чўлпон, Саиднosир (Ойбекнинг қайнотаси), Зарифа, Ботирлар ўз номлари билан аталганлар.

Муаллиф ижобий қаҳрамонларни ўз исми-шарифи билан бериб, Ойбекка қаршиларни тўқима номлар билан атаган экан, бу марҳамат Ботирга ҳам кўрсатилса дуруст бўлар эди.

Пиесанинг сюжети Ойбек уй-музейида у билан мулоқотда бўлганларнинг хотира лавҳалари асосига қурилган. Шу лавҳалардан бири, Ёзувчилар уюшмасидаги мажлисга тайёргарлик саҳнаси ҳам «Кундузсиз кечалар»даги мажлисни эслатувчи «агиттеатр» саҳналарига ўхшаб қолган.

«Адибнинг умри» спектаклида Ойбек, Ғафур Ғулом, Зарифа образларидаги бадиийлик, ажойиб топилма ҳисобланувчи якуний саҳна спектаклдаги ечимини ҳали топмаган образлардан, саҳналардан устунлик қилади. Қисқа муддатда спектаклдан спектаклга амалга оширилаётган тузатишлар ижодий изланишлар тўхтамайди, асар сайқал топишда давом этади, деб ўйлашга имкон беради. «Навоий» романи билан буюк аждодимизга ҳайкал тиклаган Ойбек ўзи ҳам Навоий сингари ардоқли. Унга бағишланган саҳнавий асар ҳам «Алишер Навоий» спектакли даражасига чиқиши зарур.

Ҳозирча, спектаклнинг умумий руҳи мароқсиз ҳикояни эслатади. Саҳнама-саҳна қизиқишни орттириб борадиган сюжет ипи йўқ. Хотира-хроника асосига қурилган спектаклда ҳам қандайдир ички боғланиш зарурияти сезилиб турибди. Асар бошланганидан то охирига қадар тушкун кайфият тасвирнинг ягона ифода воситасидек кўринади. Ваҳоланки, адибнинг умри фақат ғам-ғусса билан ўтган деган тасаввур хато. Ойбек XX аср ўзбек маънавиятининг буюк намояндаси сифатида қувончли дамлар сururини ҳам сурган. Асарларининг миллионлаб нусхаларда чоп этилиши, китобхонларининг меҳри, давлат арбоби сифатидаги фаолияти, жаҳоннинг улуғ мутафаккирлари билан дўстона яқинликлар адиб ҳаётини безаб турган саҳифалар бўлганлиги шубҳасиз.

Спектаклда эса истеъдодли рассом Бахтиёр Тўраев сервоқеа, сержило ҳаётни гавдалантирувчи, мазмундор декоратив муҳит ўрнига, нимқоронғиликка чўмган, ғам босиб кетган муҳитни тақдим этганки, буни тушуниш қийин.

Спектаклда аста-секинлик билан амалга оширилаётган ижобий ўзгаришлар шуни кўрсатяптики, истеъдодли драматург, режиссёр, рассом ва актёрлар ижодий изланишларини тўхтатмайдилар, «Адибнинг умри» спектакли Миллий театрнинг ўлмас бадиий саҳифаларидан бирига айланади, деб ишонамиз.

Тоир ИСЛОМОВ

Ёднома

КУЙЛАР ЭДИ МИСОЛИ БУЛБУЛ

Табиат кимгадир тиниқ булоқдек отилиб чиқадиган овоз берган бўлса, у бахтлидир. Расулқори Мамадалиев, Комилжон Отаниёзов, Таваккал Қодиров, Отажон Худойшукуровлар куйлашганда, ким ҳузур қилмас эди, дейсиз.

Ана шундай хонандаларимиздан бири, Ўзбекистон халқ ҳофизи Одилжон Юсупов 1928 йили Андижон вилояти, Хўжаобод қишлоғида, деҳқон Юсуфжон ака хонадонида таваллуд топди. Болаликдан куй-қўшиқ шайдоси бўлиб улғайган Одилжон мактабни тугатгач, бирор созни яхшилаб ўрганишни ният қилди. Ана шу нияти йўлдош бўлиб, тақдир уни устоз санъаткорлар билан учраштирди. Санъатга меҳр-муҳаббат туфайли қашқар рубобини қунт билан ўрганди. Кейин соз чалиб туриб қўшиқ куйлаш йўлларини, мақом ва катта ашулалар ижро этишни машқ қилди. Аста-секин куйлаш машқини эгаллаган Одилжон устозлари билан Хўжаободда ўтадиган халқ сайилларида қатнаша бошлади. Ўзи яшаётган жамоа хўжалигидаги турли кечалар, тадбирлар ҳам унинг иштирокисиз ўтмайдиган бўлиб қолди. Энди уни Андижонда ўзига яраша ёш хонанда сифатида танийдиган бўлишди.

Ҳамнафаси Набижон Сойназаров ҳамда устозлари билан Москва, Париж, Женева, Рим, София, Олмаота шаҳарларида бўлишди. Самарқанд ҳамда Фарғона каби шаҳар ва вилоятларда мумтоз ашулалар куйлаб, қўшиқ шайдоларини хушнуд этдилар. Улар қаерда танловда қатнашишмасин, ҳамиша ҳакамларнинг юксак баҳоларига сазовор бўлдилар. Одилжон акага берилган бундай баҳолар унинг санъатига, мукаммал қўшиқларига берилган муносиб мукофотлардир.

Одилжон ака ҳаёт билан ҳамнафас одим ташлар, камсуқум, камтарин, ширинсўз инсон эди. Бу одам маҳаллада ёш оилаларнинг маслаҳатгўйи сифатида ҳам ҳурматга сазовор бўлди, ўзи яшаётган жамоа хўжалигига қарашли маданият уйида кўплаб ёшларга мусиқа ва қўшиқ сирларини ўргатди. Айниқса, балиқчилик Муҳаммаджон ва Минаввархон Чаваровлар, Маҳмуджон Шокиров, Эргаш Омонов, Рустам Ғофуров ва бошқа қатор ёш санъаткорлар раҳматли устозлари Одилжон аканинг ёнида парвона, ўгитларини жон қулоқлари билан тинглар эдилар. Ҳа, Одилжон ака ўзи тарбиялаган бир неча шогирдлари билан, у ҳақда яратилган телефилмдаги қўшиқлари билан бугун барҳаёт. Раҳматли Одилжон ака ижросидаги «Айлансун қулинг», «Азизлар, розиман», «Ёр келиб кет», «Йўқотганман», «Келдик», «Қаландари чапандоз» ҳамда «Ҳар одами» каби қўшиқлар ойнаи жаҳон орқали кўрсатилиб, томошабинлар олқишига сазовор бўлган эди. Унинг аксарият қўшиқлари «Олтин мерос»нинг олтин фондида сақланади.

Одилжон Юсупов анъанавий қўшиқчиликни ривожлантиришдаги катта хизматлари учун 1990 йили «Ўзбекистон халқ ҳофизи» деган юксак унвонга сазовор бўлган.

Мен Одилжон аканинг санъатига, қўшиғига, бетакрор овозига кўп бор қойил қолганман. Назарбекда яшаган қўшнайчи Режамат Нишонов ўғлининг никоҳ тўйида соҳир овозли хонанда Эргаш ака билан Одилжон ака «Келин келди» ва «Тўйлар муборак» қўшиғини бирга айтишди, Одилжон ака ашуланинг авжига чиққанда ҳамма ёқни ҳайқириқ босиб кетди, олқишлар устига олқишлар ёғилди. Одил аканинг овози микрофонни зириллатиб юборди. Шу тўйда иштирок этаётган Шерали Жўраев сўрига чиқиб, Одилжон акани маҳкам қучоқлаб олди. Ана ҳурмату, ана иззат. Шу-шу назарбекликлар оташнафас хонанда Одилжон акани ҳамон қўмсашади. Оллоҳ назари тушган бу катта ҳофиз ўзининг бетакрор булбул мисол хониши билан қўшиқ шинавандалари қалбини забт этиб кетди.

Абдулла ТОЛИПОВ,
меҳнат фахрийси, кекса созанда

Маданий ҳаёт

Куни кеча Ўзбек Миллий академик драма театри кичик саҳнасида Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг «Падаркуш ёки ўқимаган боланинг ҳоли» номли асари асосида спектакл намойиши бўлиб ўтди.

Асарда XX асрнинг бошларида Туркистонда жадидчилик ҳаракати, театр ривожи, янги очилган мактабнинг, ўз боласини ўқитмаган бой ва ўқимаган боланинг аҳволи ҳақидаги воқеалар ҳикоя қилинади.

Спектакл санъати институти дипломанти Жўрабек Рўзметов, саҳнага олиб чиққан рассом Флюра Газизова, мусиқа муаллифи Нурбек Маҳмудовлардир.

Асосий ролларни театрнинг ёш актёрлари ижро этишган.

Санжар КУМУШЕВ

Танишув

ЗУБАЙДАНИНГ ОЙДИН ОРЗУЛАРИ

Яқинда Ўзбек Миллий академик театрида машҳур ҳофизларимиз Ортиқ Отажонов ва Маъмуржон Тўхтасиновлар иштирокида қизиқарли концерт бўлиб ўтди. Кечада Маъмуржон аканинг қўшиқларига ёш раққоса товусдек хиром айлаганда томошабинлар беихтиёр «Мукаррам опага ўхшар эканми, ёшлигининг худди ўзи», дея раққосани қарсаклар билан олқишладилар.

Зубайда Фарғона вилоятининг гўзал гўшаси — Тоғлик маҳалласида туғилиб ўсди. Онаси Ҳалимахон Тожибоева тумандаги «Райҳон» ансамблининг яккахон қўшиқчиси. Онасининг санъат билан узвий боғлиқлиги Зубайдани ҳам четлаб ўтмади. Ансамблда ижро этилаётган рақслар Зубайданинг мурғак қалбини бир умрга чулғаб олди. Мактабда Саломат опа Ёқубовадан рақснинг илк ҳаракатларини ўрганган бўлса, Фарғона санъат билим юртида Набижон Раҳимовдан рақс сирларини қунт билан ўрганди. Меҳнатсеварлиги, тиришқоқлиги сабаб, қисқа фурсатда йигирмадан ортиқ миллий рақсларни маромига етказиб ижро этишни ўзлаштирди. Ҳозирги кунда Зубайда Тожибоева Фарғона давлат академик ва халқ жамоасида раққоса сифатида фаолият кўрсатяпти.

2003 йили Зубайдага омад кулиб боқди. У Мукаррам Турғунбоева хотирасига бағишлаб ўтказилган танловда Фарғона вилояти бўйича биринчи, республикамизда эса иккинчи ўринни қўлга киритди.

— Оиламизда ҳамма санъатни жондили билан яхши кўришади, — дейди Зубайда. — Айниқса, отам менинг рақсга бўлган қизиқишимни тўғри тушуниб, ўзлари ўқишимга бош бўлдилар. Мен ҳам ўз ўрнида отамнинг ишончини оқлаш учун ҳаракат қилаяпман.

— **Айтинг-чи, Зубайдахон, бошқа миллат рақсларини ҳам бемалол ижро эта оласизми?**

— Арабчадан бошқа ҳамма рақсларга туша оламан. Ҳайрон бўлишингиз табиий. Аслида арабчага меъёрида рақсга туша оламану, лекин ўзимга эп кўрмайман. Сабаби, миллий рақсларимизни қойиллатиб ижро этиш маҳоратини эгаллашни ўз олдимга мақсад қилиб қўйганман. Қолаверса, миллий либосларимизни ярим-яланғоч кийимларга алмаштиришни истамайман.

— **Раққоса кўзи билан қараганда ойнаи жаҳон орқали, катта томошаларда намойиш этилаётган рақслар сизда қандай таассурот қолдиради?**

— Тўғриси, ойнаи жаҳон орқали берилаётган концертларда меъёр бузилган ҳолда ўйналаётган бачкана рақслар жуда кўпайиб кетди. Қирқилган сочлари ёйиқ, бели очиқ, шим кийиб ҳам рақсга тушадими? Худди кўчадан келиб, саҳнага чиқиб қолгандай. Рақс санъатининг ўзига хос мактаблари, ижро йўллари, қоидалари бор. Билса-билмаса, турли бачкана ҳаракатлардан иборат томошани рақс деб бўлмайди. Ўзбек миллий рақсларимизни дунёга танитган Тамарахоним, Мукаррамхонимларнинг руҳини ҳурмат қилсак бўларди.

Аслида миллий рақсларни мукаммал ўрганиш осон иш эмас. Рақс оламининг ўзига хос машаққатли йўлини фақат меҳнат билан босиб ўтиш кераклигини яхши тушунаман. Машҳур санъаткор Мукаррам Турғунбоевадек раққоса бўлиш орзуим бор.

Зубайданинг орзулари амалга ошиши йўлида унга омад тилаб, рақс оламининг осмонида оққуш каби парвоз қилишини истаб қоламиз.

САРВАРА

Маданий ҳаёт

ДИПЛОМ ИШЛАРИ ТАҚДИМОТИ

Куни кеча Ўзбекистон Бадиий академияси, Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти ҳамда замонавий санъат маркази ҳамкорлигида институтнинг бакалавр ва магистратура босқичини битирган талабаларнинг диплом ишлари тақдимоти бўлиб ўтди. Битирувчи талабаларнинг кўргазмага қўйилган ижодий ишлари кўпчиликнинг диққатини тортди. Юзга яқин бу ишларнинг аксарияти тарихий жанрда ишланган. Шунингдек, маиший мавзуда, айниқса, портрет жанрида ишланган асарлар, сопол буюмлар ҳам анчагина.

Тадбирда Бадиий академия раиси Т.Қўзиев Бадиий кўргазмалар дирекцияси раҳбари, Ўзбекистон халқ рассоми Собиджон Раҳматов ва институт ректори У.Қорабоев сўзга чиқиб битирувчиларни самимий қутладилар.

Ш.СУЮНОВА

Озод ШАРАФИДДИНОВ

АЖАЛНИ ЕНГГАН АДИБ

ЁЗУВЧИ САМАР НУРОВНИ ХОТИРЛАБ

Ҳозирги ёшлар, минг афсуски, Самар Нур деган адибнинг асарлари тугул, номини ҳам билмайди. Ҳатто таҳририятда ишлайдиган баъзи ходимлар мендан «Ким эди у? Номи таниш эшитиляпти-ю, лекин эслаёлмаяпман», деб анқовсираб сўрашади. Ҳолбуки, у Навоий замонида яшаб ўтган ижодкор эмас. У ҳаёт бўлганда бу йил 70 ёшга кирар эди. Яна бунинг устига у жўнгина, оддий бир ижодкор эмасди. У ёзувчи, энг меҳнаткаш, сўзга, адабиётга садоқатли, ҳар сўзини масъулият билан айтадиган, китобхон олдидаги бурчини доим ҳис қиладиган адиб эди.

У 60-йилларнинг бошида адабиётга кириб келди, аммо бунга қадар ҳаётда анча нарсани кўрган, дурустгина тажриба орттирган, бир сўз билан айтганда, адабиётга ҳали оғзидан она сути кетмаган бола бўлиб эмас, ҳаёт ва адабиёт ҳақида жиддий, салмоқли фикр юрита оладиган, балоғатга етган шахс сифатида кириб келган эди.

Самар Нуров Қашқадарё вилоятида, Қарши туманидаги қишлоқлардан бирида туғилган. Унинг болалиги кўпгина болалар каби баҳорда гуллари, майсалари камалак ранглари билан товланадиган, ёзда олтинсимон буғдойлари денгиздек мавжланиб ётадиган, қишда оппоқ қор билан қопланадиган қирлар қўйнида, қишин-ёзин тиниб-тинчимайдиган қўй сурувлари орасида кечди. Болалик йиллари ҳар қанча машаққатли бўлмасин, айни шу кезларда у она юртининг бетакрор хушбўй ҳидларини дилига жо қилди, Қашқадарёнинг софдил ва меҳнаткаш одамларига муҳаббат бир умрга унинг қалбидан ўрин олди. Ўқишни тугатар-тугатмас қўлига қалам олди, ўзига яқин нарсалар ҳақида ёза бошлади. Кейин меҳнат кишилари дунёси, руҳиятини чуқурроқ ўрганиш учун Чимқўрғон сув омбори қурилишида экскаватор машинисти ёрдамчиси бўлиб ишлади. Шунинг учун олий ўқув даргоҳига келганда унинг олдида қайси факултетни танласам экан, нималар тўғрисида ёзсам экан, деганга ўхшаш саволлар кўндаланг бўлгани йўқ.

Биринчи қадамларидаёқ унинг ўзига хос бақувват истеъдоди намоён бўлди — у замондошлари тўғрисида, уларнинг ички дунёлари, дардлари, кечинмалари тўғрисида тўлқинланиб ёза бошлади. Унинг илк асарларидаги самимият ва ҳаяжон китобхонни бефарқ қолдирмади — улар адабиётга ўз овози, ўз мавзуи, ўз қарашлари билан дадил кириб келаётган ёш ижодкорни қизғин табрикладилар ва унинг ижодини интиқлик билан кузата бошладилар.

Унинг дастлабки очерк ва мақолалари ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ажралиб турарди. Унинг биринчи йирик асари «Сув қўшиғи» очерки Орол муаммосига бағишланган бўлиб, муаллиф ўша кезлардаёқ бу муаммонинг энг муҳим ва мураккаб қирраларини қаламга олганди.

Ўқишни битиргач, у республика матбуотида турли лавозимларда ишлай бошлади. Ўша пайтлардаги отахон газетамизда масъул котиб даражасига кўтарилди. Таҳририятлар бу қобилиятли ижодкорга жон-жон деб ўз бағридан жой берарди. Қисқа муддатда унинг ўндан ортиқ очерк, қисса ва ҳикоялар тўпламлари босилди. «Майсаларни аёз урмайди», «Нарвон» каби қиссалари эса 60-йиллардаги ўзбек насрини бойитадиган асарлар бўлди. Уларнинг ҳаммасида адиб биринчи навбатда жонажон юрти — Қашқадарё муҳаббатини куйлади. Табиати баҳорда ипакдек майин, қаҳратон қишларда ғоятда бешафқат бўладиган бу воҳа китобхон кўз ўнгида дунёдаги энг севимли масканлардан бири бўлиб гавдаланади. Унинг одамлари эса адиб учун энг азиз, энг эъзозли одамлар сифатида тасвирланади. Айни чоғда адиб бу ўлканинг ички муаммоларини, одамларнинг бахти ва яшашига халақит бераётган турли иллатларни қаламга олишдан, уларни фош қилишдан чўчимади.

Шу ўринда бир савол туғилади. Бадиий асарларда тасвирланадиган Ватанга муҳаббат, юрт ишқи нимадир? Бу ҳадеб Ватаннинг тоғларию боғлари, дарёларию кўллари, шаҳарларию қишлоқлари, ўтмишию бугунини мақташдан иборатми? Уларнинг шаънига ҳамду санолар айтиш билан чекланса ё бу борада ижодкорлар «ким ўзарга» мусобақалашса, шу билан Ватанга муҳаббат тасвирланган бўладими? Ҳа, албатта, адиб ўз юртининг гўзалликларидан шодланмоғи керак. Лекин муҳаббат дегани фақат мақтов ёки ҳамд-санодан иборат бўлиши мумкин эмас. Умуман, Ватан муҳаббати, масалан, эркак ва аёл ўртасидаги муҳаббатдан фарқ қилади. Ватан муҳаббати Ватаннинг дардларидан изтироб чекишни ҳам тақозо қилади, бунга эришмоқ учун эса адиб ёки шоир ҳаётдаги турли кемтиклар тўғрисида ёки Ватан ҳуснини бузиб турган сўгаллар тўғрисида, улардан халос бўлиш йўллари ҳақида бор овози билан ҳайқириб айта олмоғи керак. Акс ҳолда ҳаммамиз шоир айтган тилла балиқчадай ўзимиз яшайдиган масканни «жаннатмакон» маскан дея мақтаниш билан ўтиб кетамиз. Кемтиклар эса ҳамиша топилади. Одамзод ҳеч қачон том маънода мукаммал бўла олмаганидек, унинг ҳаёти ҳам, турмуш тарзи ҳам, яшаш жойи ҳам мутлақо бекаму кўст жаннат бўлмоғи мумкин эмас.

Самар Нуров дил тубидан сирқиб чиққан кўзёшлардан юртининг яралари учун шифо излаган адиб эди. Унинг бундай асарлари Самарнинг ижодига катта умид билан қарашга, ундан кўп нарсалар кутишга даъват қиларди. Адиб ўз куйининг авжига кўтарилиб келмоқда эди. У яқин келажакда ҳали ёзилмаган асарларини ёзиб беришига, ҳали айтилмаган гапларини айтишига ҳеч кимда шубҳа йўқ эди. Адибнинг осмони чароғон, йўллари нурафшон, қалами равон, истеъдоди яшнаб очилаётган фасллар эди.

Бироқ... Минг афсуски, ҳаётда ҳаммавақт ҳам биз ўйлаб, чамалаб, битириб қўйган ишларимиз рўёбга чиқавермайди. Гўёки ҳаёт биз эришаётган муваффақиятларга бахиллик қилади-ю, бир чапак уриб, ҳамма ишимизни чаппасига юргизиб юборади. Кўпинча, бунақа эврилишлар сабабини тополмай, «мен қиламан ўттиз, худойим қилади тўққиз» деб ўзимизга тасалли бергандай ўтиб кетаверамиз. Буюк шоир Маяковский ҳам шеърларидан бирида «сайёрамиз қувончларга мослашган эмас» деган эди. Ҳар ҳолда ҳаёт ҳар қанча гўзал бўлмасин, унда одамларнинг ютуқларини кўришда муайян бахиллик бор.

Фалокат кутилмаганда рўй берди.

1973 йилнинг июн ойи. Ўша йили Ўзбекистонда ёз жуда иссиқ келди. Баъзи юртларда ҳавонинг иссиқлиги 30 даражадан ошса, ҳаммаёқ қиёмат бўлиб кетади. Билмадим — ўзбеклар қандай халқ экан. Совуғу иссиқ қирқдан ошсада меҳнат қилишдан, ишга боришдан тўхтамайди. Деҳқон-ку, тангадек сояси йўқ пахта даласида дошқозон ичида қайнаётгандек бўлса ҳам, пахтасини парвариш қилишдан тўхтамайди.

Ўша кезларда Самар «Қизил Ўзбекистон» газетасининг топшириғи билан «Оқ олтин» туманига хизмат сафарига боради. 22 июн куни — жазираманинг авж нуқтаси — у кун бўйи дала кезади, деҳқонларнинг иши билан танишади, уларнинг дард-ҳасратларини ён дафтарига эмас, қалб дафтарига ёзиб олади. Кейин ишлар битгач, кечки пайт дала шийпони ёнида бир-икки ҳамроҳ билан бориб дам олишга чоғланади. Шийпон олдида ҳовуз ҳам бор экан. Кун бўйи саратон офтобида куйиб терга ботган Самар ҳовузда чўмилиб, нафас ростламоқчи бўлади. Болалигидаги шўхликлари эсига тушиб кетадими — у югуриб келиб, сувга калла ташлайди. Фалокат уни сув тагидаги цемент қувур шаклида кутиб турган эди. Самар қувурга боши билан урилади. Унинг бўйин суяги синган эди. Бир зумда қўл-оёқлари шол бўлиб қолади. Танани қимирлатиб бўлмайди. Шу тарзда бир йил давомида ҳаёт-мамот жанги бошланади. Врачларнинг айтишича, бунақа оғир зарбага учраган одамнинг юздан тўқсон тўққизтаси ҳаётдан кўз юмар экан. Самар аҳволи ҳар қанча оғир бўлмасин, қўл-оёқдан ташқари ички аъзолар ҳар қанча лат еган бўлмасин, яшаб қолмоқ учун жонжаҳди билан кураша бошлади. «Кураша бошлади» дейиш — айтишга осон. У оғизнинг бир чеккасидан чиқиб кетаверади. Лекин сиз бунақа фалокатга учраган одам чекадиган дардларни, мислсиз оғриқларни, зирқирашларни, кўнгил озишларни ва энг муҳими — бу азоблардан тўйиб, ўлимга рози бўлган одамнинг ночор ётган жойида ўлолмай чеккан изтиробларини кўз олдингизга келтиринг. Бундан ташқари, сон-саноғи йўқ уколлардан бадани илма-тешик бўлиб кетган, «капельница» деганини кўрса одамнинг кўнгли беҳузур бўлади. Ҳар хил шланглар, боғланган яралар, баданнинг турли жойига тиқиб қўйилган трубкалар... Уларни бировнинг ёрдамисиз эплаёлмайди, овқатни ҳам ёш боладек биров едириб қўймоғи керак.

Бу азоблар етмагандек, уйқусизлик азоби ҳам ёмон қийнайди. Эҳтимол, шу уйқусиз узоқ тунларда интиқиб тонг отишини кутиб ётган Самар шоирларнинг юлдузли тунлар ҳақида жўшиб куйлаганларининг бари ёлғон эканини кашф қилгандир. Касалхонада беморларнинг иккитасига биттадан ҳамшира бириктирилган — улар ҳар ярим соатда беморни бир ёнбошидан бошқа ёнбошига ағдариб қўяди.

Эҳтимол, бунақа пайтларда Самар «саломатлик — туман бойлик» деган гапнинг маъносини қалбан жуда чуқур уққандир. Дарҳақиқат, бурнинг қичиса уни бемалол қашимоқ, истаган пайтингда истаган алпозда чўзилиб ётишнинг ўзи қандай бахт! Самар неча марталаб ўз жонига қасд қилмоқни ўйлагандир. Бир амаллаб кроватдан ерга юмаласа бас — бу азоблардан қутулади-қўяди. Бироқ у бундай қилолмасди. У ҳаётни жуда ҳам севарди. Узоқ яшамоқни орзу қиларди. Ахир, эндигина 38 га кирди. Авжи навқирон пайти, авжи ишлайдиган, яратадиган пайти. Ахир, ҳали унинг қанчадан-қанча ниятлари китоб шаклига тушгани йўқ. Ижодкор одам юрагидаги дарду ҳасратларини қоғозга туширмасдан кетолмайди-ку! Майли, ажал ҳар куни тажовуз қилсин, майли ҳар тунда Азроил унинг жонини олмоқ учун чиройли, келишган йигит тарзида, гоҳ кекса, мункиллаган қария шаклида келсин — Самар унга бўш келмайди. Бир йил касалхона палаталарида узлуксиз давом этган Ажал билан Инсон ўртасидаги ҳаёт-мамот жангида Инсон ғолиб чиқди. Майли у ногирон бўлиб чиққан бўлсин, майли, унинг ҳаракат қилиш имкониятлари анча чекланган бўлсин, майли, унинг жисмоний қуввати анча камайган бўлсин, барибир, Инсон ғалаба қилди. Самар яна бир марта Инсон иродаси, руҳий қудрати қанчалик чексиз имкониятларга эга эканлигини ҳаммага намойиш этди. Жуссаси унчалик катта эмас эди, унинг полвонлик келбати йўқ эди. Зоҳиран қараганда унчалик бақувват кўринмас ҳам. Аммо унинг ички қудрати имони бутунлиги учун, фидойилиги ва садоқати учун бу курашда енгиб чиқди.

Албатта, бу ғалаба ўз-ўзидан қўлга киритилгани йўқ. Бунда ўз ишига садоқатли врачларнинг хизмати катта, бунда ҳамкасбларининг, ижодкор дўстларининг ҳам ҳиссалари бор. Ўзбекнинг ахлоқида ҳамиша беморлар ҳолидан хабар олиш ҳар бир одам учун ҳам фарз, ҳам қарз экани уқдирилади.

Самар тўшакка михланиб ётганида ёғочдек қотиб қолган бармоқларини қалам тутишга яраши учун тинимсиз уқалаб ётган кезлари Абдулла Орипов бошчилигидаги бир гуруҳ ёзувчилар уни кўргани боришади ва далда гаплар билан унинг кўнглини кўтаради. Яна кекса ёзувчимиз Назир Сафаров ҳам атайин уни кўргани касалхонага боради. Буларнинг ҳаммаси Самарга далда беришда, руҳан қўллаб-қувватлашда катта рол ўйнайди. Бироқ булар билан бир қаторда яна бир факт борки, уни тилга олмаслик сира мумкин эмас. Самарни ўлим чоҳидан чиқариб олишда унинг турмуш ўртоғи Олияхоннинг ўрни бениҳоя катта бўлди. Олияхон Самардан икки-уч ёш кичик, лекин унинг ҳам ички қудрати, иродаси, вафодорлиги, садоқати шу қадар улуғ эдики, бу улуғворлик қаршисида ажал чекинишга мажбур бўлди. Олияхон яна бир марта аёлларимизнинг буюк хислатларини бутун дунёга намойиш қилди. Шоир Абдулла Орипов ёзганидек, бундай аёлларнинг улуғворлиги қаршисида фақат бош эгиб таъзим қилмоқ керак. Мен ишонаман — эҳтимол, замонлар ўтиб, «Самариддин ва Олиябону» деган бир достон ёзилар. Эҳтимол, бу достоннинг ҳам шуҳрати «Тоҳир-Зуҳра» ва «Лайли-Мажнун»лардан қолишмайдиган бўлар. Эҳтимол, у ҳам Инсоний муҳаббатга, вафо ва садоқатга қўйилган ўлмас ҳайкал бўлар.

Шу нуқтада Самар ҳақидаги гапларни бир лаҳза тўхтатиб, Олияхон тўғрисида икки оғиз гапириш лозим. Олия институтни битириб «иқтисодиёт» фани бўйича диплом олиб, Самарга турмушга чиққанида ҳар қандай ёш келинчак сингари унинг қалбида ҳам бир дунё бир-биридан ширин орзулар бор эди.

У, албатта, турмуш осон кечмаслигини, уларни рўёбга чиқармоқ учун жон-жаҳди билан курашмоқ кераклигини биларди. Лекин Олия бу курашлар, машаққатларнинг ҳеч қайсисидан қўрқмас эди. У руҳан курашга тайёр эди. Ахир, у ёлғиз эмасди-ку? Бу курашда уни қўллаб-қувватловчи, ҳар қандай шароитда унга мадад берадиган суянган тоғи — севган турмуш ўртоғи бор. Улар халқ мақолида айтилганидек, «қўш ҳўкиз» бўлиб, турмуш аравасини бемалол тортиб оладилар ва манзилга етиб борадилар. Бироқ бу орзуларнинг ҳаммаси рўё бўлиб чиқди. Турмушнинг бир зарбаси билан орзулар қанотлари қайрилиб кетди.

Ҳа, минг афсуски, ҳаётда бунақа сабабсиз фожеалар, кутилмаган синовлар тез-тез учраб туради. Самар фалокатга учрагандан кейин Олия учун янги ҳаёт бошланди. Самар касалхонада бир йил муттасил ётди. Бу муддат давомида унинг ёлғиз қолиши мумкин эмас эди — Олия энг яқин одами, севикли хотини сифатида кечасию кундузи унинг ёнида бўлмоғи, Самарнинг ҳар бир хатти-ҳаракатидан бохабар бўлиб турмоғи керак эди. Шундай қилди ҳам — у ўзлигидан воз кечди, «иқтисодчи» деган дипломини сандиққа жойлаб, кечаларини Самарнинг кровати ёнида уйқусиз ўтказа бошлади. Аммо бу билан иш битмас эди — бу замонда бемор бўлиш қийин — бунинг учун битмас-туганмас давлатинг бўлса тузук. Дори-дармонлар фалон пул. Бундан ташқари, яна унга-бунга пул тутқазмасанг, яхшироқ қарашмайди. Бола-чақа ҳали ёш —уларга ҳам озиқ-овқат, кийим-кечак керак. Буларнинг бари учун пул керак. Самарнинг бетоблиги билан рўзғорни тебратиб турган маблағ оқими ҳам тўхтади.

Энди бу муаммо ҳам Олиянинг зиммасига тушди. У касалхонага яқинроқ жойдаги бир корхонага фаррош бўлиб ишга кирди. Бироқ фаррошликдан оладиган пули урвоқ ҳам бўлмади, яна бир корхонага қоровул бўлиб жойлашди. Шу аҳволда унинг топган пули тақдир зарбасини бир даража юмшатишга ёрдам берди. Албатта, Олиянинг бу хатти-ҳаракатлари бесамар кетмади. Самар хотинининг фидойилигидан жуда катта мадад олди — нимжонгина, увоққина хотини аёл боши билан шунчалик жонбозлик қилаётган экан, унинг қарамоғида Самарнинг нола-фиғонлар чекиши, фақат шикоят билан интиҳони кутиб ётавериши тўғри бўлмайди. Самар ўзининг бутун иродасини, ички қудратини сафарбар қилиб, нима қилиб бўлсада, бу мудҳиш чоҳдан чиқиб олишга ҳаракат қилди.

Муҳаббат оламни қутқаради деганларида шуни назарда тутишса керак-да. Одамнинг меҳри одамга куч ато қилиши шу бўлса керак-да. Бир йил деганда Самар оёққа туриб, касалхонадан чиқди. Аммо бу билан Самарлар оиласининг бошига тушган мусибатлар тамом бўлгани йўқ. Касалхонада кечган бир йиллик азоб-уқубатлардан иборат ҳаёт кўп қисмли фожианинг фақат биринчи пардаси эди, холос. Янада мислсиз қийинчиликларга, одам боласидан бошқа ҳеч қанақа махлуқ чидаёлмайдиган азоб-уқубатларга тўла драманинг иккинчи пардаси бошланди. Самар касалхонадан чиққани билан уни соғайиб кетди дейиш мумкин эмас эди — унинг ўзи бировнинг ёрдамисиз юролмас, қўллари бир нарсани тутишга, ҳатто қалам ушлашга ҳам ярамасди. Узоқ муддат давомида тўшакда ҳаракатсиз михланиб ётиш, муттасил ўткир дориларни қабул қилиш унинг ички аъзоларига ёмон таъсир кўрсатган, жигар, буйрак, юрак кабиларни анча ишдан чиқарган эди. Бундан ташқари, тиббиёт комиссияси уни биринчи тоифа ногиронига чиқарди. Шўро ҳукумати эса унга 80 сўм нафақа тайинлади. Фақат бир неча йилдан кейингина нафақа миқдори 120 сўмга етди. Аммо бу ҳам тўрт кишининг тирикчилиги учун кам эди. Албатта, ҳар қандай соғлом меҳнаткаш одамда бўлганидек, Самарнинг ҳам омонат кассасида 10 000 сўм пули бор эди. Бу пулга бир неча муддат тирикчилик қилса бўларди. Бироқ шўро ҳукуматининг ўзи қуйиб кетганидек, фуқароларнинг омонат кассалардаги пули ҳам тағ-туги билан куйиб кетди. Оила янада ночор аҳволда қолаверди.

Самарлар Тошкентда кўпқаватли иморатнинг тўртинчи қаватида яшар эдилар. Хаста одам учун тўртинчи қаватга тушиб чиқиш, ҳатто тоза ҳаводан нафас олиб яшаш жуда қийин эди. Шунинг учун улар ўзлари туғилиб ўсган Қарши шаҳрига кетишга ҳаракат қилишди. Қаршига келишгандан кейин ҳам, лекин шундай бўлса-да, уларни кутиб турган уй йўқ эди. Бир неча йил деганда шаҳар ҳокимлиги унга 6 сотихлик чала қурилган бир жойни берди. Самарлар бошпанали бўлганларига шукур қилишди, лекин (яна «лекин») бу жойнинг ҳаққини тўламоқ керак эди. Эр-хотин минг хил азоблар билан меҳнат қилиб, тўрт йил деганда иморатнинг пулидан зўрға қутулдилар. Уйда яшамоқ учун зарур коммунал шароитлар йўқ эди — Олия эрини ёз кезларида даҳлизда тоғорага ўтқазиб чўмилтирар, қишда эса чўмилтиришлар тўхтар эди. Уй иситилмасди, қаҳратон совуқ кунларда Олия тошни қизитиб челакка солиб кўрпага ўраб Самарнинг кровати ёнига қўярди. Самар шу доҳиёна тарзда ўйлаб топилган печканинг тафти билан жон сақлар эди. У қийинчиликлар қаршисида осонгина бўйин эгадиганлар тоифасидан эмасди. Хотинининг кўмагида тиришиб-тирмашиб ижод қила бошлади. Бу ишда унга дўстларининг, касбдошларининг диққат-эътибори, ғамхўрлиги ёрдам берди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Худойберди Тўхтабоев у билан кўп мулоқотда бўларди. Ёзувчилар уюшмасининг Қашқадарё бўлими унинг 65 йиллиги муносабати билан ижодий кечасини ўтказди. Буларнинг бари Самарга далда берди, тақдир тўлқинларининг янги зарбаларига дош беришда кўмак бўлди. Бу воқеалар, бу кунлар ўша кезларда Самар учун ҳаётидаги энг унутилмас, энг нурли кунлар бўлди. Аммо...

Қизиқ, инсон ҳаётининг ақл бовар қилмайдиган ғалати томонлари бор — унда кўпинча ҳар бир воқеанинг кетидан бир-иккита «аммо», «лекин»и чиқиб келаверади. Бир одамнинг эшигини таъқиб этган мусибатлар нима учундир қайта-қайта шу эшикни қоқаверади. Бу орада оилага таянч бўлиши керак бўлган ўғил тўсатдан касал бўлиб қолди — унинг ичидан қон кета бошлади. Уни асраб қолишнинг иложи бўлмади.

Орадан кўп ўтмай эса уларнинг бўйи етган қизлари ўқишдан қайтаётганда безорилар кўчада бошига темир билан уриб, сумкасини тортиб олишади. Бу зарбадан қиз ҳам бир умрга ногирон бўлиб қолади. Бундай азоб-уқубатларни кечирган Самар Нуров ҳеч иккиланмай Бобурнинг

Чархнинг мен кўрмаган
жабру жафоси қолдиму?
Хаста кўнглум чекмаган
дарду балоси қолдиму?

деган сўзларини ўзиники янглиғ такрорлашга тўла ҳаққи бор эди!

Шу ўринда бир савол туғилади. Бундай оғир юкни одамзот қандай кўтараркин?

Мана, Самар ҳам — у кўринишдан полвон эмас, жуда оддий одам эди — елкасида муттасил эзиб турган даҳшатли юк билан 68 йил умр кўрди. Албатта, у жуда қийналди. Ҳаддан ташқари қийналган кезларида, жуда эзилиб-эзилиб кетган пайтлари неча марталаб ўлимни қўмсади — ўлим унга эришиб бўлмайдиган неъматдек кўринди. У ҳатто умрининг сўнгги йилларида атрофидаги айрим маҳаллий тўраларнинг лоқайдлигига дуч келганда неча марталаб хотинига «Яшагим келмаяпти», деган экан. Лекин шундай бўлса-да яшашда давом этди.

Оғир атлетикачилар, штангада жуда оғир юк кўтарувчи жаҳон чемпионлари бор. Албатта, жаҳон чемпиони бўлиш ёки жаҳон рекордини ўрнатиш жуда оғир иш. Бунинг учун жуда катта кучқудрат, матонат керак. Уларнинг фавқулодда қаҳрамонлигини сира камситмаган ҳолда айтаманки, Самарнинг паҳлавонлиги уларникидан ортиқ бўлса ортиқки, асло кам эмас. Ахир, штангачилар фақат мусобақада бутун кучларини бир нуқтага тўплаб бир марта зўр берадилар. Самар эса бундай жасоратни ҳар куни кўрсатди. Буни ҳисоблаб чиқса 11 000 кун бўлади. Қандай қилиб у бунга эришди? Қандай куч уни мислсиз машаққатларга чидашга, ақл бовар қилмайдиган азоб-уқубатларни енгиб ўтишга ундади?

Менимча, унинг қалбида улуғ бир қудрат бор эди — бу қудрат уни эртаклардаги паҳлавонлардан кучлироқ қилди.

У Қашқадарёда туғилиб камол топган эди. У ўз юртининг ҳар бир қаричини яхши биларди. Танти ва заҳматкаш халқи, севимли юртига муносиб бир асар ёзиш, эл-улус дардларини акс эттирган бадиий полотно яратиш ва шу йўл билан бу юрт олдидаги фарзандлик бурчини ўташ Самар Нуров ҳаётининг мазмунига айланган эди. Шу олий мақсад унга куч берди. У бу ниятини амалга оширмасдан туриб кўз юма олмасди. Ногиронлиги, ҳаракат қилиш имкониятлари чекланганига қарамай, у Қарши ҳақидаги романига материал йиға бошлади, тарихий ҳужжатларни ўрганди, ҳатто Қашқадарё ҳаётида муҳим рол ўйнаган — ўтган асрда олинган ноёб ва нодир фотосуратларни тўплади. Бухоро ва Самарқандга хотини ёрдамида сафар қилди. Ниҳоят романни ёзиб тугатди.

Мен шундоқ ҳам чўзилиб кетган бу мақоламда романни таҳлил қилмоқчи эмасман. Бу ишни келгусида мунаққидлар бафуржа қилишади. Мен бу ўринда, энг сўнгги фурсатда ҳам, тақдирнинг бу шўрпешона адибга нисбатан адолатсизлик қилганини, яна бир марта номардларча қийноққа солганини айтмоқчиман — Самар романни ёзиб бўлгандан сўнг уни чоп эттириш тўғрисида ўйлади. Табиийки, у ўзининг сўнгги асарини қўлларида ушлаб кўрмоқчи, унинг шаклу шамойилига боқиб, энг катта орзуси рўёбга чиққанини кўриб қувонмоқчи эди. Лекин китобни чиқаришга бош-қош бўладиган мард ўша пайтлари топилмади. Унинг бу борадаги илтижолари Қарши чўлидан келган бир дод сингари замон қумлоқларига сингиб, йўқ бўлиб кетди. Китоб Самарнинг вафотидан кейингина ҳомийлар ёрдамида дунё юзини кўрди.

«Қора тонг» — тарихий роман. Муаллиф унда Қашқадарёнинг ўтган замонларини, Бухорода ҳукмронлик қилган иродасиз, бўш-баёв, давлатни бошқаришдан кўра шон-шуҳратни, маишатни яхши кўрадиган амир Музаффар даврини кенг тасвирлайди. Адиб Қўқон, Хива ва Бухоро хонликлари ҳаммаси ўзбекларнинг юрти бўлгани ҳолда бир ёқадан бош чиқариб бирлаша олмаганини, аҳилликнинг йўқлиги эса бу хонликларнинг осонгина ўзгаларга ем бўлишига сабаб бўлгани тўғрисида алам билан ҳикоя қилади. Ҳеч шубҳа йўқки, истиқлол йилларида қалам билан эмас, юрак қони билан ёзилган, истиқлол ғояларига билан суғорилган «Қора тонг» романи янги тарихий романларимиз қаторидан муносиб ўрин эгаллайди.

Самар Нуровнинг бу қайғули қиссасига шу ўринда нуқта қўйсак бўлади. Фақат унинг хотимасига бир-икки сўз айтсак кифоя. Самар Нуров том маънода ажал билан курашиб, уни енгган адибдир. Тўғри, у жисмонан бугун йўқ, оламдан ўтган. Лекин бундан буён унинг руҳи у яратиб кетган асарларда, биринчи навбатда «Қора тонг» романида яшайди. Шу маънода мен уни «Ажални енгган адиб» деб атадим. Самар Нуров сингари ёрқин истеъдодли, мустаҳкам иродали, бардошли ва матонатли, фидокор ва садоқатли фарзандлари бор ўлка улар билан фахрланса арзийди.

Фахрланиш билан бирга, шоир Шайхзода айтганидек, уларни фақат ўлганидан кейин эъзозламай, тириклигида ҳам алқаса, уларга ғамхўрлик қилса, бошига қийинчиликлар тушганда ёрдам қўлини чўзса, нур устига нур бўларди. Негаки, юрт довруғини неча асрлар оша олиб ўтадиган одамлар айнан ана шу санъат ва адабиёт аҳлидир.

Дунё — кенг...

БАШОРАТ ҚИЛИШГА ҚОДИРМИСИЗ?

Яқинда америкалик ва россиялик парапсихолог-олимлар кўп шов-шувларга сабаб бўлган кашфиётга қўл уришди. Маълум бўлишича, келажакни башорат қилиш ҳар бир одамнинг имконида бор экан. Демак, фолбинлару турли-туман воситалар кўмагида эртанги куни билишга қизиқиб, беҳуда уриниб юришнинг ҳожати йўқ. Киши ўз онгини пухта ўрганмоғи лозим, дейди олимлар.

Олимлар ўзига хос ахборот назариясини ишлаб чиқишди. Бу назария келажакни башорат қилиш — инсон миясининг туғма қобилиятига хос эканини ва бу қобилиятни инсоният аллақачон йўқотганини исботлаб беради. Мазкур назариянинг тарафдорлари бўлмиш парапсихологлар онгни ва онгости жараёнларини ўрганиш бўйича жуда кўп тажрибалар ўтказишган, шунингдек, Инжил, Қуръон, Ведалар, Тора сингари диний, турли халқларнинг фалсафий ва тарихий китобларини ўрганишган. Платон, Фома Аквинский, Эразм, Роттердамский, Апулей, Лютер, Гегел, Шопенгауэр, Гумилёв, Бердяев ва бошқа донишмандлар, мутафаккирлар асарларини таҳлил этишган.

Парапсихологларнинг ишончига кўра, ахборот назариясининг кўпгина қоидалари донишманд Зардушт таълимотида мужассамлашган. Зардушт келажакдан маълумот ола билган, Ахурамаздани фикрлар ҳоқони деб ҳисоблаган ва ўз таълимотида ички информация билан қандай ишлаш лозимлигини тушунтириб берган, деб ёзади олимлар. Уларнинг уқтиришича, ҳозирги замон ахборот назариясининг моҳияти, қисқача айтганда, қуйидагича.

Инсон мияси — турли-туман ахборот кодлари билан тўлдирилган матрица. Одам уч ўлчамли вақт оқимида яшайди ва доимо информацияни қабул қилади ва уни ташқарига чиқаради. У ташқарига чиқарган информация ўтмишга ўтади, ўзига қабул қиладиган информация эса унга келажакдан келади. Информациянинг ўзи эса одамнинг хаёлий ва жисмоний жиҳатларини боғлаб турадиган восита бўлиб, одам унинг манбаи ва қабул қилувчиси.

Демак, модомики одам уч ўлчамли вақт оқимида яшаркан, у айни пайтда ўтмишда ҳам, келажакда ҳам мавжуд бўлади. У ўтмишдан келажакка — ўзига-ўзи информация сигналларини жўнатади ва аксинча.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, одамга келажакни башорат қилиши учун кучли ичтеллектуал ёки эмоционал фаоллик зарур. Кучли ақлий ва эҳтиросли туғён ҳолатида келажакдан келадиган информация оқими кучаяди. Айнан ёзувчи ва шоирлар, рассом ва режиссёрларнинг бундай ҳолатни тез-тез бошдан кечиришлари келажак башоратининг белгилари акс этган асарлар яратишларига омил бўлади.

Олимларнинг тушунтиришича, санъат, маданият, адабиёт асарлари келажак билан алоқа боғлашга ёрдам беради, чунки бу каби асарлар келажак авлодларга мурожаат этиб яратилган бўлади. Яратувчилар ва ўқувчи, томошабинлар ўртасида руҳий мулоқот юзага келади, шу тариқа авлодлар ўзаро фикр алмашишади. Ҳозирги тараққиёт босқичида, тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, одамзот азалда ўзига хос бўлган, бироқ даврлар ўтиши билан йўқотган башорат қилиш қобилиятини тиклашга уринса, бу муайян натижаларни бериши мумкин. Махсус машқлар ёрдамида одам келажакни «эшитиш» қобилиятини яхшилай олади, бироқ бунинг учун ўзида информация оқимини шакллантириш қобилиятини тарбиялаши керак. Бунинг эса турли усуллари бор: диққатни бир жойга жамлаш, медитация, йог. Ўтмишдан бериладиган тимсолларнинг мағзини чақа билиш ҳам лозимки, бу узоқ ва машаққатли ақлий, руҳий меҳнатни талаб этади.

Кейинги тадқиқотларнинг кўрсатишича, келажакни олдиндан кўра билиш ва телепатия катта ёшдагилардан кўра кўпроқ болаларга хос хусусият экан.

Ҳозирги пайтда парапсихолог-олимлар келажакни башорат қилишнинг методини ишлаб чиқиш устида шуғулланишаётир. Уларнинг ишончига кўра, бу методга асосланиб одамзот ўзининг йўқотилган келажакни башорат қилиш қобилиятини қайта тиклаши мумкин экан.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: "ШАРҚ" НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
ҲОМИЙ: "МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИ" АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-48
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Назм ва наср бўлими: 133-49-93

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди.
Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Ғулчеҳра УМАРОВА
Навбатчи — Нодир МАМАНОВ
Саҳифаловчи — Шоҳруҳ ҚОСИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди — 21.00.

Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 058-рақам билан рўйхатга олинган. А — 3030. Буюртма Г — 654. Ҳажми — 5 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН